



Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>



NEDERLANDSCHE SPRAAKKUNST

VOOR

INRICHTINGEN VAN MIDDELBAAR EN LAGER
ONDERWIJS.

NAAR DE HANDLEIDING VAN Dr. H. KERN

DOOR

J. A. VAN DIJK.

KROMMENIE,

I. DE HAAN.

1865.



PB

238

P. B. 238

Beeld de Nij Beers

NEDERLANDSCHE SPRAAKKUNST

VOOR

INRICHTINGEN VAN MIDDELBAAR EN LAGER ONDERWIJS.

NAAR DE HANDLEIDING VAN D^r. H. KERN

DOOR

J. A. VAN DIJK.

Met een Voorbericht van D^r. H. KERN.



KROMMENIE,
I. DE HAAN.

1865.

Uitgeverij
Bibliotheca

Gedrukt bij G. J. THIEME, te Arnhem.

VOORBERICHT.

Aangezocht door den Heer I. DE HAAN om een woord van aanbeveling te voegen bij »de Nederlandsche Spraakkunst voor inrichtingen van middelbaar en lager onderwijs, naar de handleiding van Dr. H. KERN, door J. A. VAN DIJK», wilde ik niet nalaten aan 's uitgevers verzoek te voldoen, onder voorwaarde evenwel, dat men aan het woord »aanbeveling» geene verkeerde beteekenis hechte. Immers, zoo aangenaam het mij is, dat de uitkomsten van mijn onderzoek ook tot de lagere scholen zullen doordringen, zoo onvoegzaam is het, dat ik aanprijs wat, volgens de verklaring van den Heer VAN DIJK, grootendeels van mij zelve afstamt. De wijzigingen, welke de schrijver gebracht heeft in de volgorde, in de keuze van voorbeelden en anderszins, zullen, naar ik vertrouw, in overeenstemming zijn met de behoeften van den bepaalden kring, waarvoor hij zijn werk bestemd heeft. Veel minder met dien kring vertrouwd dan de Heer VAN DIJK, zou ik èn lichtvaardig èn vermetel handelen, indien ik een oordeel uitsprak over de noodzakelijkheid of de waarde van hetgeen gewijzigd is geworden.

LEIDEN, 4 October 1865.

Dr. H. KERN.

VOORBERICHT.

Eenigen tijd nadat ik de Handleiding bij het Onderwijs der Nederlandsche taal door Dr. H. KERN met de spelling van het Woordenboek van Dr. M. DE VRIES en Dr. L. A. TE WINKEL in overeenstemming gebracht had, meldde de uitgever mij, dat vele onderwijzers behoefte hadden aan een werkje, dat men een uittreksel van de Handleiding zou kunnen noemen en dat bruikbaar zou moeten wezen voor leerlingen, die nog niet verre genoeg gevorderd zijn om met vrucht de Handleiding zelve te bestudeeren. Hij noodigde mij tevens uit, mijne krachten aan zulk een werkje te beproeven.

Ik aarzelde lang, omdat de uitlandigheid van den Hooggeleerden schrijver mij belette hem te raadplegen, wat ik anders nuttig en betamelijk zou geacht hebben. Ik wist toen niet, dat ZHGel. zoo spoedig mijn stadgenoot zou worden en besloot aan het verlangen van den uitgever te voldoen, in de hoop, dat ik door dezen arbeid eenig nut zou mogen stichten.

Dat ik dit boekje ook bruikbaar bij middelbaar onderwijs reken, zal mij niet euvel geduid worden, als ik er bijvoeg, dat ik alleen de burgeravondscholen en de laagste klassen der hoogere burgerscholen bedoel.

Het zal wel geene vermelding behoeven dat ook hier de spelling van het Woordenboek gevolgd is.

Aanmerkingen zullen door mij met dankbaarheid ontvangen en met zorg overwogen worden.

LEIDEN, Sept. 1865.

J. A. v. D.

INLEIDING.

Wanneer wij denken en spreken gebruiken wij woorden. Alle woorden te zamen maken de taal uit.

Onze taal is de Nederlandsche. Zij is een van de menigvuldige Nederduitsche tongvallen, en heeft zich beschaafd en ontwikkeld. Sedert de 12^e eeuw bestaat zij als schrijftaal.

De taal bestaat uit woorden.

Een woord is een geluid, dat bij het spreken gebruikt wordt.

Zoo zijn *daar*, *deer*, *dier*, *door*, *duur* en *deur* woorden, maar *doer* is geen woord, omdat het geene beteekenis heeft: het wordt bij het spreken niet gebruikt.

De woorden zijn eenlettergrepig of meerlettergrepig.

Zien is een-, *voorzien* twee-, *overzien* drie-, *voorzienigheid* vierlettergrepig.

EERSTE HOOFDSTUK.

§ 1. *Letterklanken en letterteekens.*

Een woord bestaat meestal uit verschillende bestanddeelen.

In het woord *koe* hoort men er twee, in *baas* drie, in *balk* vier, in *koorts* vijf, in *herfst* zes.

Zulke bestanddeelen kunnen niet nader ontleed worden en zijn dus ondeelbaar.

De ondeelbare bestanddeelen van een woord zijn letterklanken.

De teekens, waardoor de letterklanken worden voorgesteld, zijn letterteekens.

Letterklanken en letterteekens heeten ook *letters*.

Het woord letter heeft dus twee beteekenissen: *letterklank* en *letterteeken*.

Het Nederlandsch bedient zich van 26 letterteekens:

a, b, c, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, v, w, x, y (lees: *upsilon*), z.

Vier van deze (c, q, x, y) komen alleen in uitheemsche of ouderwets gespelde woorden voor: *citroen*, *Cats*; *consequent*, *Quack*; *exemplaar*; *Phrygië*, *Huyghens*.

In zulke woorden duidt de *ph* den letterklank aan, die in zuiver Nederlandsche woorden door *f* vertegenwoordigd wordt.

De *ch* komt in echt Nederlandsche woorden voor.

De letterklanken worden verdeeld in klinkers of vocalen en medeklinkers of consonanten.

§ 2. *Klinkers.*

De klinkers zijn *volkomen* of *onvolkomen*.

De volkomene klinkers zijn *a, e, i, o, u, eu* en *oe*, uitgesproken als in *pa, zee, mie, zoo, nu, beu, roe*.

De onvolkomen klinkers zijn *a, e, i, o, u*, uitgesproken als in *dak, dek, dik, dok, duk*. In *dok* komt niet dezelfde klinker voor als in *bok*.

Aanm. Wat thans met *volkomen* en *onvolkomen* bedoeld wordt is hetzelfde, dat men vroeger *open* en *gesloten* en nog vroeger *lang* en *kort* noemde.

De tweeklanken zijn *ei* of *ij, ui, au* en *ou; aai, ooi, oei, eeu* en *ieu*. De vijf laatste worden wel verlengde tweeklanken genoemd.

De klank, die door de letterteekens *ei* en *ij* aangeduid wordt, is dezelfde. Vroeger was dit niet zoo: *ij*, eigenlijk *ii*, beteekende denzelfden letterklank als onze *ie*. In sommige streken is het nog zoo.

De lettergrepen zijn *open* of *gesloten*.

Eene ~~gesloten~~ lettergreep is eene lettergreep, die op een klinker of tweeklank eindigt.

Eene gesloten lettergreep is eene lettergreep, die op een medeklinker eindigt.

De onvolkomen klinkers komen alleen in gesloten lettergrepen voor: *bak, bek, bik*, enz.

In één geval komt de onvolkomen klinker in de opene lettergreep voor, wanneer namelijk de volgende lettergreep met *ch* begint: *kachel*, *Mechelen*, *tichel*, *pochen*, *kuchen*.

De volkomen klinkers komen alleen in opene lettergrepen voor.

In opene lettergrepen hebben de volkomen klinkers hunnen natuurlijken klank: *zoo*, *strog*.

In gesloten lettergrepen worden de volkomen klinkers *gerekt*, dat is langer aangehouden: *voor*, *voort*, *voorts*; *plaat*, *plaats*, *geplaatst*.

Volkomene en gerekte klinkers worden ook *heldere* klinkers genoemd. De *a* van *platen* is volkomen, die van *plaat* is gerekt, beide *a's* zijn helder.

De *e*, *i* en *ij* zijn somtijds toonloos; b. v. in *haten*, *bakken*, *waardig*, *koning*, *schielijk*, *vriendelijk*. In sommige eigennamen is ook de *u* toonloos; b. v. in *Dokkum*, *Kollumer*

Als een gesloten lettergreep, waarin een onvolkomen klinker voorkomt, open wordt, dan komt de volkomen klinker in de plaats van den onvolkomen: *dag*, *dagen*; *gebed*, *gebeden*; *lot*, *loten*.

Van *hand* komt *behendig*, van *stand* *bestendig*, van *vloog* *vleugel*, van *loog* *leugen*, van *vol vullen*. De *e*, *eu* en *u* zijn in deze en dergelijke woorden *wijzigingen* van de *a*, de volkomen en de onvolkomen *o*.

§ 3.

De volkomene *e* is *zacht* of *scherp*.

De *e* is zacht in opene lettergrepen van sterke werkwoorden, behalve in *heeten*, b. v. *lezen*, *gebeden*.

De *e* is zacht, als zij afwisselt met *a* of *i*, *steden*, *stad*; *schepen*, *schip*.

De *e* is zacht in het meervoud van *heid*: *heden*.

De volkomene *e*, die met de onvolkomene afwisselt, is zacht: *treden*, *tred*; *bevelen*, *bevel*.

De *e* die met *eu* afwisselt is zacht: *deze*, *zeven*.

De *e* die met *ei* afwisselt is scherp: *gereede*, (*bereid*).

De *e* die door samentrekking ontstaan is, is scherp: *leege*, (*ledig*).

De *e* is scherp in de achtervoegsels *eelen*, *eeren* en *eezen*: *juweelen*, *regeeren*, *Japaneezen*.

De *e* is scherp in opene eenlettergrepige woorden: *slee*, *zee*.

De *ie* komt zoowel in opene als in geslotene lettergrepen voor. In uitheemsche woorden komt in eene opene lettergreep *i* voor: *titel*, *Russische*.

IJ vertegenwoordigt denzelfden klank als *ei*. Men schrijft dus niet meer *muzijk*, *fabriek* maar *muziek*, *fabriek*.

De volkomene *o* is zacht of scherp.

De *o* is zacht in opene lettergrepen van sterke werkwoorden, behalve in *stooten* en *loopen*: *gebroken*, *bogen*, *gebogen*.

De *o* is zacht, als zij met de onvolkomene afwisselt: *blozen*, *blos*; *goden*, *god*; *loten*, *lot*.

De *o*, die met de *eu* afwisselt, is zacht: *noot*, *molen*.

De *o* is scherp in het achtervoegsel *loos*: *levenlooze*, *goddeloozen*.

De *o* is scherp in het woord *genoot*: *landgenooten*.

De *o* is scherp in lettergrepen, die door samentrekking ontstaan zijn: *boomen*, *bodemen*; *dooren*, *doders*.

De *o* is scherp in opene eenlettergrepige woorden: *stroom*, *zoo*.

De *ij* komt voor in de sterke werkwoorden van de 5^e klasse: *bijten*, *strijken*.

De *ij* komt voor in de achtervoegsels *rij*, *nij* en *ijs*: *drukkerij*, *zetterij*, *zotternij*, *razernij*, *paradijs*.

De *ei* komt voor in de achtervoegsels *heid*, *lei*: *goedheid*, *allerlei*.

De *ei* komt voor in woorden, waarin *ag* of *eg* voorkomt: *mei*, *zeide*, *maagd*, *zegde*.

De onvolkomene *u* is soms eene klankwijziging van de volkomene *o*.

Soms wisselt de onvolkomen *u* met de onvolkomen *o* en *e* af: *mosch*, *musch*; *nommer*, *nummer*; *bun*, *ben*; *put*, *pet*; *hun*, *hen*.

De volkomene *a*, *u*, zachte *e* en *o* worden in opene lettergrepen door het enkele en in geslotene lettergrepen door het dubbele teeken voorgesteld. De scherpe *e* en *o* worden altijd door het dubbele teeken aangeduid. Ook wordt in geslotene lettergrepen, die op *w* eindigen, voor de *u* het enkele teeken gebruikt.

Naast het woord *luur* heeft men *luier*, naast *vuur*, *vier*.

De *au* heeft men in woorden als *dauw*, *pauw* enz. In dezen tweeklank wordt de *a* steeds onvolkomen uitgesproken. Het letterteeken *aa* is dus vervallen.

De scherpe *ee* is veelal uit *ei* ontstaan. Nog heeft men *heel* naast *heil*, *(be)reid* naast *(ge)reed*, *kleen* naast *klein* enz.

De *eu* en *oe* komen in geslotene en in opene lettergrepen altijd op dezelfde wijze voor.

Ie en *ui* wisselen af in *kieken* en *kuiken*, *-rieken* en *ruiken*, *lieden* en *luiden*.

Voor de *r* wordt geen tweeklank gehoord. In plaats van *wijrook* zegt men *wierook*, in plaats van *luir*, *luur*.

De onvolkomene *i* komt soms in de plaats van de volkomene, b. v. *vrind* voor *viend*.

Ou staat voor *al* of *ol*, ingeval er eene *t* of *d* op volgt, b. v. *houden* voor *halden*, *goud* voor *gold*.

Ou heeft ook voor de *w* de waarde van eene scherpe *oo*, bijv. *gouw* naast *gooi*; *kouw* naast *kooi*.

Het letterteeken *o* vertegenwoordigt soms de onvolkomen *o*, soms de onvolkomen *oe*: *lot*, *loten*; *god*, *goden*; *blom*, *bloem*; *genog*, *genoeg*.

§ 4. Medeklinkers.

Een medeklinker is een geruisch, dat voor of achter een klinker of tweeklank gehoord wordt.

De medeklinkers worden in vier soorten verdeeld: *halfklinkers*, *vloeiende letters*, *sisletters* en *vaste letters*.

De halfklinkers zijn *j* en *w*.

De vloeiende letters zijn *l*, *m*, *n*, *r*.

De sisletters zijn *s* en *z*.

De vaste letters worden verdeeld in lip-, keel- en tongletters.

De lipletters zijn *b, p, v, f*.

De keelletters zijn *k, g, ch, h*.

De tongletters zijn *d* en *t*.

B, p; d, t; g, ch; v, f; en s, z zijn verwante medeklinkers.

B, d, g, v en *z* zijn de zachte, *p, t, ch, f, s* en *k* zijn de scherpe medeklinkers.

In bepaalde gevallen vervangen deze verwante medeklinkers elkander: *lieve, liefelijk, lief; beelden, beeltenis; huizen, huis, huiselijk; klagen, klacht; jagen, jacht; slaan (slagen) geslacht; wegen, gewicht; mogen, mocht; togen, tocht; daarentegen* blijft de *g* in *klagen, klaagt; jagen, jaagt; wegen, weegt*.

§ 5. Verandering der letters.

De letters, die in hetzelfde woord met elkaâr in aanraking komen, ondergaan elkanders invloed en dikwijls daardoor eene verandering. Dit wordt gedeeltelijk in schrift aangeduid, gedeeltelijk ook niet.

Wanneer in een woord de letters *f* en *s* voor den klink er staan, waarbij zij behooren, dan gaan zij in de zachte *v* of *z* over; bijv. *huis, huizen; gans, ganzen; turf, turven; kalf, kalven; daarentegen heks, heksen; dans, dansen; prins, prinsen*.

Wanneer *v* en *z* achter den klinker komen, waarbij zij behooren, dan veranderen zij in *f* en *s*; *vreezend, vreesachtig; glazen, glaasje*.

De scherpe letters bewerken dat de onmiddellijk voorafgaande medeklinkers verscherpt worden *plechtig* en *piicht* van *plegen; mocht* van *mogen; mits* van *mede*.

Deze regel duldt in het spreken geene uitzondering. In het schrijven blijven de *g* en *d* voor den persoons-uitgang *t* en voor het achtervoegsel *te*: *hangt*, *buigt*, *doodt*, *baadt*; *hoogtē*, *laagte*, *breedte*.

De *d* wordt in het spreken tusschen twee klinkers doorgaans *j*; b. v. *goeje* voor *goede*; *lajen* voor *laden*; doch *ouwe* voor *oude*, *houwen* voor *houden*. In enkele woorden zijn de vormen zonder *d* alleen gebruikelijk, ook in het schrijven: *nier*, *ooievaar*, *kruien*.

De *j* wordt als overgangslitter niet geschreven.

§ 6.

Van den stam *hooren* komen *hoorder* en *hoorderes*; van *klaar* komt *klaarder*; van *meer* komt *vermeerderen*; van *dienen* komt *diender*; van *hoen* komt *hoenderen* of *hoenders*; van *el* komt *elders*.

De *d* wordt tusschen de vloeiende medeklinkers, *r*, *n* en *l* dikwijls ingelascht.

De ingelaschte *d* of *t* in *eigen(d)lijk* of *eigen(t)lijk*; *wezen(d)lijk* of *wezen(t)lijk* wordt zelden gehoord en behoort in het geheel niet geschreven te worden; alleen in *zindelijk* van *zin*.

In verkleinwoorden, waarvan de stammen op *m* eindigen, wordt tusschen de *m* en den uitgang eene *p* ingelascht, bv. *boompje*, *bloempje*, *raampje*.

In afgeleide woorden eindigende op de achtervoegsels *lijk*, *loos* en *nis* wordt tusschen het stamwoord en het achtervoegsel eene *e* ingelascht; bv. *geloofelijk*, *straffeloos*, *beeltenis*.

In *dagelijks*, *vriendelijk*, *radeloos* en andere is de *e* niet ingelascht.

§ 7.

Soms worden aan het begin, in het midden of aan het einde der woorden letters weggelaten.

Aan het begin zijn letters weggelaten in de woorden: 's, (*t*)en, (*t*)er, 't, er, 's voor *des*, (*te*) den, (*te*) der, *het*, *dat*, *der*, *daar*, *is*.

In het midden zijn letters weggelaten in de woorden: *goon*, *weer*, *gestaag*, *kwalijk*, *roer*, *heemlen*, *eedle*, *andre*, *zaalge* en *achtbre*, voor *goden*, *weder*, *gestadig*, *kwadelijk*, *roeder*, *hemelen*, *edele*, *andere*, *zalige*, *achtbare*.

Aan het einde zijn letters weggelaten in de woorden: *geloof*, (1^e p. enk. v. d. teg. tijd.) *taal*, *ziel*, *heer*, *hart*, *glee*, *lij*, *hou*, *kon*, *lei*, *zei*, *zou*, *wou*, voor *geloove*, *neme*, *tale*, *ziele*, *heere*, *harte*, *gleed*, *lijd*, *houd*, *konde*, *leide*, *zeide*, *zoude*, *woude* (wilde).

§ 8. *Klemtoon*.

De lettergrepen van een meerlettergrepig woord worden niet met dezelfde kracht of nadruk uitgesproken: *móeijik*, *verfóeijik*, *váderlánd*, *prúimeboòm*, *drúiveboòm*, *áalbèsseboòm*, *broèddrónkenhèid*.

De lettergrepen met ' aangeduid, worden met den meesten nadruk uitgesproken, de lettergrepen met ` geteekend, worden met minder nadruk uitgesproken; de lettergrepen zonder teeken hebben bijna in het geheel geen nadruk.

De nadruk, waarmede een lettergreep wordt uitgesproken, heet *klemtoon*.

De lettergrepen worden, ten opzichte van den klemtoon, in drie soorten onderscheiden: lettergrepen met den vollen klemtoon, lettergrepen met den halven klemtoon, en toonlooze lettergrepen.

De volle klemtoon wordt ook hoofdaccent, de halve klemtoon bijaccent genoemd.

De volle klemtoon valt meestal op de stamlettergreep: *bákken*, *bákker*, *vángen*, *ontvángen*, *vermákelijk*, *'diénstbaar*, *vriéndelijk*, *verwóarloózen*.

In woorden, die door middel van de achtervoegsels *ier*, *eel*, *in*, *es*, *age*, *et*, *ij*, *uur*, *eeren*, gevormd zijn, heeft de stamlettergreep den halven klemtoon en het achtervoegsel den vollen: *wínkeliér*, *táferéel*, *kòsterín*, *bestúurderés*, *stelláge*, *tròmpeét*, *bákkerij*, *kwètsuúr*, *vòeteéren*.

Wanneer de achtervoegsels *lijk*, *ig* en *zaam* achter een meerlettergrepig woord gevoegd worden, dan wordt de volle klemtoon op eene andere lettergreep overgebracht: *wónderbaar*, *wonderbáarlijk*; *vijand*, *vijándelijk*; *óverkomen*, *overkómelijk*; *áchterdocht*, *achterdóchtig*; *wánhoop*, *wanhópig*; *óverdaad*, *overdádig*; *árbéid*, *arbéidzaam*; *médedeelen*, *mededéelzaam*.

Het achtervoegsel heeft soms den vollen klemtoon: *waaráchtig*; *veráchting*; *diéfàchtig*; *wáteràchtig*.

In samengestelde woorden heeft het bepalende woord den vollen klemtoon, wanneer zij bestaan uit:

a) een zelfst naamw. bepaald door een ander zelfst. naamw.: *lándgoed*, *véldheer*, *práimeboom*, *zéester*.

b) een zelfst. naamw. bepaald door een bijvoeg. naamw.: *míddelwèg, lánghàls, niéuwjaàr, blóotshoòfds*;

c) een werkw. bepaald door een bijvoeg. naamw.: *hóog-àchten, lîefhèbben, vríjsprèken, góedkeùren*;

d) een zelfst. naamw. of werkwoord, bepaald door een bijwoord (voorzetsel) of zoogenaamd voorvoegsel: *voòrspoèd, voòrdoèn, óvervloèd, óverdoèn, ónmàcht, óordeèlen*.

§ 9.

Werkwoorden met bijwoorden onscheidbaar samengesteld hebben den vollen klemtoon: *òvertúigen, òndergaán, òmhélzen*.

In scheidbare samenstellingen (samenkoppelingen) valt de volle klemtoon op het bijwoord: *óvervaren, ónderhouden, ómvallen*.

De woorden: *úststekend, úitnemend* en *úitmunten* zijn deelwoorden; *uitstékend, uitnémend* en *uitmúntend* zijn bijvoeglijke naamwoorden.

Enkele gemeene zelfstandige naamwoorden wijken van de gestelde regels af: *stàdhúis, bùrgeméester* naast *ráadhúis* en *kúldermèester*.

Omtrent den klemtoon in eigennamen zijn geene regels te geven: *Enkhúizen, Zévenhuizen, 's Hertogenbósch, 's Gràvenháge, 's Heerenbérg, Driébergen, Máasland, Maasslúis*.

Er zijn woordjes, die den klemtoon geheel kunnen verliezen: *mij* wordt *me*, *wij* wordt *we*, *die* wordt *de*, *één* wordt *een* ('n). Zulke woordjes heeten *enclitische* woordjes.

TWEEDE HOOFDSTUK.

§ 10.

De woorden worden in 10 afdeelingen verdeeld. Zoo behooren de woorden: *man, vrouw, koe, boom, steen, huis* tot eene afdeeling; *goed, schoon, vriendelijk, hard, zacht* tot eene andere; *ik, hij, wij, deze, die* tot eene derde; *de, het, een* tot eene vierde; *een, twee, drie* tot eene vijfde; *lezen, schrijven, rekenen* tot eene zesde; enz.

De namen dezer afdeelingen zijn: 1. Zelfstandige naamwoorden, 2. Bijvoeglijke naamwoorden, 3. Voornaamwoorden, 4. Lidwoorden, 5. Telwoorden, 6. Werkwoorden, 7. Bijwoorden, 8. Voorzetsels, 9. Voegwoorden, 10. Tuschenwerpsels.

De woorden der zes eerste afdeelingen kunnen andere vormen aannemen: *huis* wordt *huize, huizes, huizen*; *schoon* wordt *schoone, schoonen, schoons*; *deze* wordt *dezes, dezen*; *de* wordt *des, der, den*; *twee* wordt *tweeën*; *leeren* wordt *leer, leere, leert, leeret, leerend, geleerd*.

Daarom heeten zij *verbuigbare woorden*.

De woorden der vier laatste afdeelingen kunnen geene andere vormen aannemen: *in* blijft *in*; *op* blijft *op*; *maar* blijft *maar*; *en* blijft *en*; *och* blijft *och*.

Daarom heeten zij *onverbuigbare woorden*.

De vormverandering der verbuigbare woorden heet *verbuiging* of *vervoeging*: die van de vijf eerste afdeelingen heet *verbuiging*, die van de werkwoorden heet *vervoeging*.

De namen van de 10 afdeelingen der woorden zijn, gedeeltelijk althans, zeer ongelukkig gekozen. Zij bestaan nu eenmaal en het is niet gemakkelijk ze te veranderen zonder aanleiding tot verwarring te geven. Men bedient zich ook wel van de Latijnsche benamingen, niet omdat die zooveel beter zijn, maar omdat zij minder kwaad doen: niet zelden maakt men zich verkeerde voorstellingen juist door de gebrekkige benaming. Men denke aan de *voornaamwoorden*.

§ 11. *Zelfstandige naamwoorden.*

+
De woorden *man*, *vrouw*, *koe*, *boom*, *steen*, *huis* behooren tot de eerste afdeeling. Het zijn namen van personen, dieren, planten, delfstoffen of voortbrengselen van kunst of nijverheid. Het zijn dus namen van *zelfstandigheden*.

De namen van zelfstandigheden zijn *zelfstandige naamwoorden*.

Wijsheid, *deugd*, *lach*, *leven* bestaan nooit op zich zelve. Het zijn geene werkelijke zelfstandigheden. Toch kan men ze zich als op zich zelf staande dingen voorstellen: *de wijsheid is een sieraad van den mensch. De deugd adell.* Indien de spreker zich *de wijsheid*, *de deugd*, *een lach*, *het leven* als zelfstandigheden denkt, dan zijn de

woorden *wijsheid*, *deugd*, *lach* en *leven* ook zelfstandige naamwoorden.

Zelfstandige naamwoorden of substantieven zijn namen van werkelijke zelfstandigheden of van hetgeen als eene zelfstandigheid voorgesteld wordt.

De zelfstandige naamwoorden worden op drie wijzen verbogen. Zij worden in soorten verdeeld, naar de wijze waarop zij verbogen worden: die verbogen worden als het zelfstandig naamwoord *man* vormen de eerste soort en heeten *mannelijke* zelfstandige naamwoorden; die verbogen worden als het zelfstandige naamwoorden *vrouw* vormen de tweede soort en heeten *vrouwelijke*, die verbogen worden als het zelfstandig naamwoord *kind* vormen de derde soort en heeten *onzijdige*.

Sommige zelfstandige naamwoorden hebben meer dan een geslacht. Het woord *oorlog* kan op drie wijzen verbogen worden: het is dus mannelijk, vrouwelijk en onzijdig. Bij de meeste hedendaagsche schrijvers komt het als mannelijk voor. Het woord *echtgenoot* wordt op de eerste wijze verbogen, wanneer het den man, en op de tweede, wanneer het de vrouw beteekent; de woorden *school* en *uur* zijn vrouwelijk en onzijdig.

Het geslacht der zelfstandige naamwoorden is de wijze, waarop zij verbogen worden.

De vormen, die aanduiden hoe een zelfstandig naamwoord in den zin voorkomt, zijn *naamvallen*: *de man*, *des mans*, *den manne*, *den man*. Rekenen wij het woordje *de* mede, dan hebben wij hier vier vormen of naamvallen. Zij dra-

gen in onze taal geene bijzondere namen, maar worden alleen aangeduid door de woorden: *eerste, tweede, derde* en *vierde* naamval.

Op deze wijze kunnen zij behoorlijk onderscheiden worden en de namen geven geene aanleiding tot verkeerde voorstellingen. Sommigen gebruiken benamingen aan het Latijn ontleend: *nominatief, genitief, datief, accusatief*.

Wij hebben dus vier naamvallen. Hieruit volgt niet dat een zelfstandig naamwoord maar op vier wijzen in den zin kan voorkomen. Dezelfde vorm duidt niet altijd dezelfde dienst aan. *De man* (ond.) *slaapt*. *Dat is de man* (naamwoordelijke gezegde) *die het weet*. *Brave man!* (aangesproken persoon). *Mijn vriend, de man* (bijstelling) enz.

Het woord *man* komt hier op vier manieren voor en toch heeft het overal denzelfden vorm, den eersten naamval.

Andere vormen der zelfstandig naamwoorden heeten *getallen*. De vorm *man* is het enkelvoud, de vorm *mannen* het meervoud.

§ 12.

De zelfstandige naamwoorden worden zwak of sterk verbogen. Wij hebben de zelfstandige naamwoorden ten opzichte van de verbuiging reeds in drie rubrieken verdeeld, wanneer elke rubriek nog eens in tweeën gesplitst wierd, dan verkregen wij er zes: mannelijk sterk en zwak, vrouwelijk sterk en zwak, en onzijdig sterk en zwak.

Dit is echter anders. De vrouwelijke worden thans alle

sterk verbogen, de onzijdige ook, behalve het woord *hart*. Alleen bij de mannelijke heeft de splitsing nog werkelijk plaats.

De mannelijke zelfstandige naamwoorden, die in den 2^{den} naamval den uitgang *s* aannemen, worden sterk verbogen, die in denzelfden naamval den uitgang *en* verkrijgen, worden zwak verbogen. Ook het onzijdige *hart* heeft in den 2^{den} naamval den uitgang *en*, en wordt dus ook zwak verbogen, evenals *des menschen, des geleerden*.

§ 13.

Voorbeelden van sterke verbuiging :

	Mannelijk	Vrouwelijk	Onzijdig.
		Enkelvoud.	
1 ^e . naamval	man	koe	veld
2 ^e . „	mans	koe	velds
3 ^e . „	man (manne)	koe	veld (velde)
4 ^e . „	man	koe	veld.
		Meervoud.	
1 ^e . naamval	männer	koeien	velden
2 ^e . „	männer	koeien	velden
3 ^e . „	männer	koeien	velden
4 ^e . „	männer	koeien	velden.

In het meervoud hebben de zelfstandige naamwoorden geene naamvalsuitgangen.

De meeste zelfstandige naamwoorden hebben den meervoudsuitgang *en*.

Sommige vormen het meervoud van een anderen stam : *dag, dagen; stad, steden; tred, treden; schip, schepen; hol, hollen.*

Zelfstandige naamwoorden op eene toonlooze *e* uitgaande krijgen in het meervoud eene enkele *n* : *behoefte, behoeften.*

Zelfstandige naamwoorden op *heid* hebben in het meervoud *heden.*

Rede en *lende* hebben in het meervoud *redenen* en *lendenen.*

Lidmaat heeft in het meervoud *lidmaten* (van een genootschap) en *ledematen* (van het lichaam).

Sommige zelfstandige naamwoorden hebben den meervoudsuitgang *s*.

Ander voorbeeld van sterke verbuiging.

	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.
		Enkelvoud.	
1 ^e	naamval maker	kachel	tochtje
2 ^e	„ makers	kachel	tochtjes
3 ^e	„ maker	kachel	tochtje
4 ^e	„ maker	kachel	tochtje
		Meervoud.	
1 ^e	naamval makers	kachels	tochtjes
2 ^e	„ makers	kachels	tochtjes
3 ^e	„ makers	kachels	tochtjes
4 ^e	„ makers	kachels	tochtjes

De zelfstandige naamwoorden, die door middel van de achtervoegsels *-el, -em, -en, -er, -aar, -erd* en *-aard* zijn afgeleid, hebben in het meervoud den uitgang *s* : *kachel,*

kachels; brasem, brasems; wagen, wagens; dichter, dichters; leeraar, leeaars; lomperd, lomperds; luiaard, luiaards.

De zelfstandige naamwoorden, die door middel van de achtervoegsels *-je, -ke (ken)* zijn afgeleid, zijn verkleinwoorden en hebben ook den meervoudsuitgang *s*: *bloempje, bloempjes; hartje, hartjes; tuintje, tuintjes; jongskens, jongskens; stukske, stukskes.*

Militaire titels, meest bastaardwoorden, hebben in het meervoud den uitgang *s*: *luitenant, luitenants; majoor, majoors*; ook de woorden *maat, kok, bruidegom, vaandrig, ra, eega, merrie*, en de eigennamen, indien de laatste lettergreep den vollen klemtoon niet heeft; *de Verbruggens, de Pieters, de De Ruiters*, maar *de Trompen* en *de De Witten*.

Sommige zelfstandige naamwoorden hebben zoowel den eenen als den anderen meervoudsuitgang: *appels, appelen; dienaars* en *dienaren*.

Bij enkele zelfstandige naamwoorden hebben de verschillende meervoudsvormen verschillende beteekenissen:

hemelen (uitspansel)	hemels (van bedden)
heidenen (van geloof)	heidens (volkstammen)
knechts	{ (bedienden)
knechten	
letteren (letterkunde of brief)	letters (klanken of teekens)
middelen (hulpmiddelen)	middels (middellijven)
redenen (gronden)	redens (in de cijferkunst)
tafelen (der wet)	tafels (huisraad)
vaderen (voorouders)	vaders
wateren	waters (stroomen)

Nog een voorbeeld van sterke verbuiging.

Onzijdig.

1 ^e naamval	kind	kinderen of kinders
2 ^e „	kinds	kinderen of kinders
3 ^e „	kind (kinde)	kinderen of kinders
4 ^e „	kind	kinderen of kinders

Voor den meervoudsuitgang *en* wordt nog een andere (*er*) ingevoegd. Dat heeft ook plaats bij andere onzijdige zelfstandige naamwoorden *been*, *beenderen*; *blad*, *bladeren*; *ei*, *eieren* of *eiers*; *gelid*, *gelederen*; *gemoed*, *gemoederen*; *goed*, *goederen*; *hoen*, *hoenderen* of *hoenders*; *kalf*, *kalveren* of *kalvers*; *kleed*, *kleederen*; *lam*, *lammeren*; *loof*, *loveren* of *lovers*; *lied*, *liederen*; *rad*, *raderen*; *rund*, *runderen*; *volk*, *volkeren*.

De zelfstandige naamwoorden *been* en *hoen* nemen voor den uitgang *er* eene *d* aan. Het zelfstandig naamwoord *kleed* heeft ook een meervoud *kleeden* (vloer- of tafelkleeden), *been* heeft ook *beenen* (onderste ledematen), *blad* heeft nog *bladen* (van een boek) en *volk* heeft nog *volken*.

Den meervoudsuitgang *er*, niet door *en* of *s* gevolgd, vindt men in samenkoppelingen *bladerkroon*, *kleedermaker*, *kindermeid*, *kalvermarkt*.

§ 14.

Voorbeeld van zwakke verbuiging.

	Mannelijk.	Onzijdig.	Mannelijk.	Onzijdig.
		Enkelvoud.		Meervoud.
1 ^e naamval	bode.	hart(e)	boden.	harten.

2 ^e	naamval	boden	harten	boden	harten
3 ^e	„	bode	hart(e)	boden	harten
4 ^e	„	bode	hart(e)	boden	harten

Enkele dezer zelfstandige naamwoorden verliezen in den eersten, derden en vierden naamval de *e*: *mensch*, *vorst*.

De tweede naamval van den samengestelden titel *mijnheer* is *mijnheers*, niet *mijns heeren*: *Die man zal mijns heeren slaaf zijn. Is dit mijnheers hoed? Mijns heeren* wordt omgeschreven door *van mijnen heer*; *mijnheers* worden door *van mijnheer*.

§ 15.

De sterke en de zwakke tweede naamval worden gebruikt in samenkoppelingen, b. v. *kalfsvleesch*, *lamsvleesch*, *godsdiens*, *bakkersknecht*, *kindskind*, *gemoedsbeweging*, *prinsenvlag*, *heerenknecht*, *vorstentelg*, *'s Gravenhage*; ook in enkele oude zegswijzen: *(luid)keels*, *(goeds)moeds*, *(bloots)hoofds*, *daags*; bij eigennamen en titels: *Willems boek*, *Maurits' broeder*, *vaders stoel*.

Gewoonlijk wordt in het spreken een afzonderlijk woord gebruikt om de betrekking aan te duiden, die tusschen de beide zelfstandigheden bestaat: *de stoel van vader*, *de broeder van Maurits*. Zelfs zijn de uitdrukkingen *vader zijn stoel*, *Maurits zijn broeder* niet ongewoon.

In het schrijven bedient men zich ook in andere gevallen van den tweeden naamval *de liefde des vaders*, *het gevolg des prinsen*, *de vreugde des kinds*, *de takken des booms*, *de bril der moeder*. Eene omschrijving is echter geoorloofd:

de liefde van den vader, het gevolg van den prins, de vreugde van een kind, de takken van den boom, de bril van de moeder.

In den eenvoudigen stijl gebruikt men meest de omschrijving.

Vrouwelijke zelfstandige naamwoorden in den tweeden naamval, geplaatst voor het zelfstandig naamwoord dat zij bepalen, nemen even als de mannelijke en onzijdige een uitgang *s*: *moeders kind, zusters man, bakers bril* en in samenstellingen *stadsherberg, waarheidsliefde, dochterskind*.

De derde naamval mannelijk en onzijdig enkelvoudig wordt weinig gebruikt: *te grānde, bij monde, te velde, ten dage, bij eede, ten slotte*.

Meestal wordt de vierde naamval in plaats van den derden gebruikt: *Geef het kind (voor den kinde) een koekje*.

De derde naamval kan even als de tweede omschreven worden, dat is: de betrekking kan door een afzonderlijk woord worden uitgedrukt. *Geef een koekje aan het kind. De kinderen koopen hunnen vader een geschenk. De kinderen koopen een geschenk voor hunnen vader.*

Eene dergelijke omschrijving is echter niet altijd mogelijk.

§ 16. *Bijvoeglijke naamwoorden.*

De woorden: *verstandig, dom, goed, slecht, hoog, laag, schoon, leelijk* behooren tot de tweede afdeeling van woorden. Zij beteekenen hoedanigheden van zelfstandigheden.

Bijvoeglijke naamwoorden of adjectieven zijn woorden, die de hoedanigheid van eene zelfstandigheid beteekenen.

In *een fraai schrift* is *fraai* een bijvoegelijk naamwoord; in *fraai schrijven* is het dit niet, omdat het de hoedanigheid van eene werking, niet die van eene zelfstandigheid beteekent. In dezen zinnen: *de knaap gaat opgeruimd aan zijn werk*, *De verver verft de deur groen*, *Een kind heeft zijne ouders lief*, zijn de woorden *opgeruimd*, *groen* en *lief* bijvoeglijke naamwoorden, omdat zij de hoedanigheid beteekenen van den knaap, de deur en de ouders.

Het bijvoeglijk naamwoord stemt in geslacht, getal en naamval overeen met het zelfstandig naamwoord, waarbij het behoort.

De meeste bijvoeglijke naamwoorden kunnen sterk en zwak verbogen worden.

§ 17. *Voorbeeld van sterke verbuiging van het bijvoeglijk naamwoord.*

Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.
	Enkelvoudig.	
1 ^e naamval goed	goede	goed
2 ^e „ goeds	goeder	goeds
3 ^e „ goeden	goeder	goeden
4 ^e „ goeden	goede .	goed

Meervoud.

Voor de drie geslachten.

1 ^e naamval goede	
2 ^e „ goeder	
3 ^e „ goeden	
4 ^e „ goede	

In de volgende uitdrukkingen komen naamvallen van sterk verbogen bijvoeglijke naamwoorden voor: *een groot schilder, een goed vriend, een schoon huis, een ernstig woord, goedsmoed, blootshoofd, iets bijzonders, iemand vreemds, zaliger gedachtenis, gelukkiger wijze, met voorbedachten rade, in lichter laaie, op heeter daad, van goeden huize, in koelen bloede.*

§ 18.

Voorbeeld van zwakke verbuiging van het bijvoeglijk naamwoord.

	Mannelijk.	Vrouwelijk. Enkelvoudig.	Onzijdig.
1° naamval	goede	goede	goede
2° „	goeden	goede	goeden
3° „	goeden	goede	goeden (goede)
4° „	goeden	goede	goede

Meervoud.

Voor de drie geslachten.

1° naamval	goede
2° „	goede
3° „	goeden
4° „	goede

De zwakke vormen der bijvoeglijke naamwoorden worden het meest gebruikt: *de groote schilder, de goede vriend, een goede vriend, het fraaie huis, het zwakke lichaam, des braven mans, der zalige gedachtenis, het nieuwe huis, het hooge belang.*

§ 19.

Het bijvoeglijk naamwoord wordt als zelfstandig naamwoord gebruikt, wanneer het dient om iemand te noemen naar eene kenmerkende hoedanigheid: *een arme, een geleerde, een blinde, een doofstomme, eene schoone; de armen, de geleerden, de blinden, de doofstommen, de schoonen.*

Deze zelfstandige naamwoorden zijn persoonsnamen en zijn mannelijk of vrouwelijk.

De mannelijke zelfstandige naamwoorden van deze soort worden alle zwak verbogen.

	Enkelvoud.	Meervoud.
1 ^e naamval	arme	armen
2 ^e „	armen	armen
3 ^e „	arme	armen
4 ^e „	arme	armen

De bijvoeglijke naamwoorden worden nog op eene andere wijze als zelfstandig naamwoord gebruikt. Hetgeen goed of schoon is wordt *het schoone, het goede* genoemd.

Men schrijft ook: *ten* (d. i. te den) *goede, ten hoogste, ten laatste.*

§ 20.

De bijvoeglijke naamwoorden bezitten verschillende vormen, die dienen om verschillende graden der hoedanigheid aan te duiden: *groot, grooter, grootst; zacht, zachter, zachtst; wijs, wijzer, wijst.* De vorm met den uitgang *er*

heet de *ver grootende trap*; die met ~~den~~ den uitgang *st* heet de *overtreffende trap*; die zonder een van deze beide uitgangen heet de *stellende trap*.

Wanneer de *stellende trap* op eene *s* eindigt, wordt de *overtreffende trap* door de aanhechting van eene enkele *t* gevormd: *wijs*, *wijst*, niet *wijsst*; daarom schrijft men ook, wanneer de *e* er achtergevoegd wordt, *wijste*.

Hetzelfde heeft plaats, als de *stellende trap* op *sch* eindigt: *valsch*, *valschte*; *frisch*, *frischte*. Het is echter raadzaam zulke *overtreffende trappen* zooveel mogelijk te vermijden.

Wanneer de *stellende trappen* op eene *r* eindigt, wordt voor den nitgang van den *ver grootenden trap* (*er*) eene *d* ingelascht: *duur*, *duurder*; *zwaar*, *zwaard*.

Voor den *overtreffenden trap* wordt dikwijls *aller* gevoegd: *aller liefst*, *alleraardigst*.

Sommige *ver grootende trappen* worden niet van de *stellende trappen*, maar van andere stammen gevormd:

goed — beter — best (voor betst)

kwaad — kwader (erger) — kwaadst (ergst)

Den *stellenden trap* van *erger* hebben wij in *ergdenkend*, *arglistig*, *argwaan*.

De *overtreffende trappen* *onderste*, *bovenste*, *binnenste*, *buitenste*, *eerste* en *laatste* zijn niet van bijvoegelijke naamwoorden gevormd. De beteekenis van *eer* is *vroeg*.

Men zegt *vriendelijker*, *aangenamer menschen*, en niet *vriendelijkere*, *aangenamere menschen*; daarentegen *aan de hoogere zijde* en niet *aan de hooger zijde*. Vooral bij meer-

lettergrepige woorden worden de naamvalsuitgangen afgekapt.

Men zegt *een allerliefst kind* en *het allerliefste kind*; *hij is het gelukkigst* en *het gelukkigste*. De overtreffende trappen worden met en zonder *e* gebruikt.

Komen de overtreffende trappen zelfstandig voor, dan worden zij zwak verbogen: *de eerste, des eersten, den eerste, den eerste; ten hoogste, ten minste*.

§ 21. Voornaamwoorden.

De woorden *deze* (boom), *die* (jongen) *ik, hij, wij, iets* behooren tot de derde afdeeling.

Wanneer de zelfstandigheden genoemd worden, gebruikt men zelfstandige naamwoorden; wanneer zij tevens aangewezen worden, dan gebruikt men bovendien voornaamwoorden; wanneer zij alleen aangewezen of aangeduid worden, dan gebruikt men alleen voornaamwoorden.

Voornaamwoorden zijn woorden, die dienen om zelfstandigheden aan te wijzen of aan te duiden.

Ze zijn zelfstandig of bijvoeglijk. Wanneer de zelfstandigheid genoemd wordt en bovendien aangewezen, dan is het voornaamwoord bijvoeglijk; in het tegenovergestelde geval is het zelfstandig: in *dit huis, die man, welke vrouw, mijne boeken* zijn de voornaamwoorden *dit, die, welke, mijne* bijvoeglijk; *ik, hij, wij, deze, dit, wie, wat* zijn zelfstandige voornaamwoorden.

De voornaamwoorden worden in zes soorten verdeeld. 1. Persoonlijke. 2. Bezittelijke. 3. Aanwijzende. 4. Onbepaalde. 5. Vragende. 6. Betrekkelijke.

§ 22.

Persoonlijke voornaamwoorden zijn voornaamwoorden, die gebruikt worden om den spreker, den hoorder, of een derden persoon aan te wijzen. De persoonlijke voornaamwoorden zijn *ik*, *hij*, *zij*, *het*, *wij*, *gij*, *zij*, *zich*, *malkander* en *elkander*.

De persoonlijke voornaamwoorden van den 1^{en} en 2^{en} persoon hebben maar éenen vorm voor de beide geslachten, zoowel de spreker als de spreekster zegt, zich zelf aanwijzend: *ik*. Men zegt *gij* en *u* of men een hoorder of eene hoorderes aanwijst; maar in het derde geval zegt men, een man bedoelende, *hij*, eene vrouw *zij*. Behalve deze is er nog een persoonlijk voornaamwoord *het*. Men heeft dus een mannelijk, een vrouwelijk en een onzijdig persoonlijk voornaamwoord van den 3^{en} persoon enkelvoudig. Verbuiging der persoonlijke voornaamwoorden.

1^o persoon.

	Enkel.	Meervoud.
1 ^o naamval	<i>ik</i>	<i>wij (we)</i>
2 „	<i>mijner</i>	<i>onzer</i>
3 ^o „	<i>mij (me)</i>	<i>ons</i>
4 ^o „	<i>mij (me)</i>	<i>ons</i>

2° persoon.

	Enkelvoud.	Meervoud.
1° naamval	du	gij
2° „	dijner	uwer
3° „	dij (di)	ù
4° „	dij (di)	u

3° persoon.

	Enkelvoud.	Meervoud		
Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.	voor de drie gesl.	
1° naamval	hij	zij	het	zij (ze)
2° „	zijner	harer	zijner	hunner, harer
3° „	hem.	haar	het	hun, haar
4° „	hem.	haar	het	hen, haar, ze

Er zijn nog andere tweede naamvallen in gebruik: zonder *er*, of met *s* in de plaats van *er*: dus naast *mijner* bestaat *mijns* en *mijn*, naast *zijner*, *zijns* en *zijn*.

Het voornaamwoord van den 2^{en} persoon enkelvoudig wordt niet meer gebruikt; dat van den 2^{en} persoon meervoudig komt er voor in de plaats.

In bepaalde gevallen heeft men zoowel in het enkel- als in het meervoud nog een voornaamwoord van den 3^{en} persoon noodig. B. v. Zegt men *ik verveel mij*, *wij vervelen ons*, *gij verveelt u*, dan is er geen gevaar dat men verkeerd verstaan wordt; zegt men daarentegen *hij verveelt hem*, *zij verveelt haar* of *zij vervelen hen*, dan vat men het zoo op, dat degene die verveelt, en degene die verveeld wordt, verschillende personen zijn. Is dit het geval niet, is degene die verveelt, ook degene die verveeld wordt, dan

is er een ander woord noodig. Dit is het persoonlijk voornaamwoord *zich*. Het wordt ook reflexief, terugwerkend, ook wel wederkeerig persoonlijk voornaamwoord genoemd.

De voornaamwoorden, die gebruikt worden als er van eene wederkeerige werking gesproken wordt, zijn *elkander* en *malkander* (elkaâr en malkaâr).

Elkander en *malkander* zijn voor verbuiging vatbaar en worden *elkanders*, *malkanders* in den tweeden, *elkanderen* en *malkanderen* in den derden naamval.

§ 23.

De bezittelijke voornaamwoorden zijn voornaamwoorden, die aanwijzen of eene zelfstandigheid met den spreker, den hoorder of een ander in betrekking staat.

Dikwijls is deze betrekking die van bezitter en bezitting, vandaar de naam.

De bezittelijke voornaamwoorden zijn *mijn*, (*dijn*), *zijn*, *haar*, *onze*, *woe*, *hunne*, *hare*.

Zij worden sterk verbogen, wanneer zij voor een zelfstandig naamwoord zijn geplaatst.

Verbuiging van het bezittelijk voornaamwoord van den 1^{en} persoon enkelvoudig.

	Enkelvoud.		Meervoud	
	Mannel.	Vrouwel.	Onz.	voor de 3 gesl.
1 ^o naamval	<i>mijn</i>	<i>mijne</i>	<i>mijn</i>	<i>mijne</i>
2 ^o „	<i>mijns</i>	<i>mijner</i>	<i>mijns</i>	<i>mijner</i>
3 ^o „	<i>mijnen</i>	<i>mijner</i>	<i>mijne</i>	<i>mijnen</i>
4 ^o „	<i>mijnen</i>	<i>mijne</i>	<i>mijn</i>	<i>mijne</i>

Zij worden zwak verbogen wanneer het zelfstandig naamwoord, waarbij zij behooren, weggelaten is: *uw vader en de mijne, uws vaders en des mijnen, uwen vader en den mijnen; uwe boeken en de mijne, uwer boeken en der mijne.*

Zij kunnen ook in eene bepaalde beteekenis in het meervoud zelfstandig gebruikt worden en krijgen dan den meervoudsuitgang *en* van het zelfstandig naamwoord: *de mijnen, de uwen.*

Het geslacht van deze voornaamwoorden stemt overeen met dat van het zelfstandig naamwoord, waarvoor zij geplaatst zijn.

Alle bezittelijke hebben twee getallen: het getal van den bezitter en van de bezitting: subjectief en objectief getal.

Die van den 3^e persoon hebben twee geslachten het geslacht van den bezitter en van de bezitting: subjectief en objectief geslacht.

Het bezittelijk voornaamwoord *hunne* geplaatst voor het zelfstandig naamwoord *zuster* is mannelijk en vrouwelijk, enkel- en meervoudig: subjectief mannelijk meervoudig, objectief vrouwelijk enkelvoudig. Het is de zuster van meer dan een mannelijk persoon, daarom moet het woord *hun* gebruikt worden, het zelfstandig naamwoord *zuster* is vrouwelijk enkelvoudig en komt voor in den eersten of vierden naamval, daarom moet het woord *hun* een uitgang *e* hebben. 20

Het bezittelijk voornaamwoord *mijn* heeft geen subjectief geslacht: aan dit woord is niet te zien of het op een man of op eene vrouw betrekking heeft; het subjectief getal is enkelvoudig, het toont duidelijk dat het slechts op één

persoon slaat. Plaatst men er het woord *boeken* achter, dan krijgt het een uitgang *e*, het objectief geslacht is onzijdig en het objectief getal meervoudig.

De uitgangen der bezittelijke voornaamwoorden worden ter bevordering van de welluidendheid dikwijls weggelaten.

Het bezittelijk voornaamwoord van den 2^{en} persoon enkelvoudig is nog over in de uitdrukking *het mijn en dijn*.

Het onderscheid tusschen *hun* en *haar* wordt tegenwoordig in de schrijftaal bijna algemeen in acht genomen.

Naast het bezittelijk voornaamwoord *uw* bestaat een plat-ter vorm *jouw*.

§ 24.

De aanwijzende voornaamwoorden, zijn voornaamwoorden, die te kennen geven of de voorwerpen zich al dan niet in de nabijheid van den spreker bevinden.

Het zijn *die, dat, deze, dit* en *gene*.

Verbuiging van het aanwijzend voornaamwoord *die*.

	Enkelvoud.		Meervoud	
	Mannel.	Vrouwel.	Onz.	voor de 3 gesl.
1 ^e naamval	die	die	dat	die
2 ^e „	diens (dies)	dier	diens (dies)	dier
3 ^e „	dien	dier	dien	dien
4 ^e „	dien	die	dat	dat

Behalve de opgegeven vormen hebben wij van *die (de)* nog de tweede naamvallen *des* en *der*, overig in de samengestelde woorden: *desniettemin, desgelijks, derwijze, dermate* enz.

^{29/} *Der* komt ook voor zonder de beginletter *d*, en moet dan wel onderscheiden worden van een ander *er*, verkorting van *daar*.

Er (daar) liep een meisje langs dien weg; *daar* zag ik *er (der)* een.

De derde naamval onzijdig enkelvoudig komt voor in de uitdrukkingen: *uit dien hoofde, met dien verstande, te dien einde, in dien, verre van dien.*

Verbuiging van het aanwijzend voornaamwoord *deze*:

Enkelvoud. Meervoud.

Mannelijk vrouwelijk Onzijdig v. de 3 geslachten.

1 ^e naamval	<i>deze</i>	<i>deze</i>	<i>dit</i>	<i>deze</i>
2 ^e „	<i>dezes</i>	<i>dezer</i>	<i>dezes</i>	<i>dezer</i>
3 ^e „	<i>dezen</i>	<i>dezer</i>	<i>dezen</i>	<i>dezen</i>
4 ^e „	<i>dezen</i>	<i>deze</i>	<i>dit</i>	<i>deze.</i>

De derde naamval onzijdig enkelvoudig komt nog voor in de uitdrukkingen *te dezen aanzien, te dezen opzichte, bij dezen, voor dezen, in dezen, na dezen.*

Van *gene* worden slechts enkele naamvallen gebruikt, de tweede naamval komt zelden of nooit voor.

Deze en *gene* kunnen ook zelfstandig gebruikt worden; in dat geval krijgen zij in het meervoud eene *n*, evenals de zelfstandige naamwoorden die op *e* eindigen.

Het aanwijzend voornaamwoord *de (die)* wordt met het woord *zelve* samengesteld: *dezelve*.

Dit *dezelve* is mannelijk of vrouwelijk, in het onzijdig heeft men *hetzelve*.

In het spreken worden deze woorden bijna nooit ge-

bruikt; bij het schrijven worden zij tegenwoordig zooveel mogelijk vermeden.

De tweede naamvallen zijn: *deszelfs* en *derzelver*, *deszelve* en *derzelve*. De beide eerste vormen gebruikt men voor zelfstandig naamwoorden: *deszelfs gedrag*, *derzelver gedrag*, de beide laatste komen achter het zelfstandig naamwoord: *het gedrag deszelve*, *het gedrag derzelve*.

De beide aanwijzende voornaamwoorden *die* en *gene* worden samengesteld tot een zoogenaamd bepalingaanduidend voornaamwoord, ook wel determinatief voornaamwoord genoemd: *diegene*, (*degene*), *datgene*, *hetgene*, of met weglating van de laatste *e*: *diegeen*, *degeen*, *datgeen*, *hetgeen*.

Deze voornaamwoorden worden niet anders gebruikt dan met eene volgende bepaling: *diegene zal beloond worden* levert geen zin op, maar wel: *diegene, die het eerst zijne taak af heeft, zal beloond worden*. In hetzelfde geval verkeeren de woorden *degene*, *datgene*, *hetgene*, *dezelfde*, *hetzelfde*, *zoodanige* en *zulk*. Het woord *diegeen* is ongeschikt om iemand aan te wijzen, die door spreker en hoorder wordt waargenomen. Het is evenzeer ongeschikt om op iemand terug te wijzen, die reeds vroeger is genoemd.

Verbuiging van het voornaamwoord *degene*.

	Enkelvoud.		Meervoud	
	Mannel.	Vrouwel.	Onz.	voor de 3 gesl.
1° naamval	degene	degene	hetgene	degenen
2° „	desgenen	dergene	desgenen	dergenen
3° „	dengene	dergene	dengene	dengenen
4° „	dengene	degene	hetgene	degenen.

Het persoonlijk voornaamwoord *hij* en het aanwijzend *die* komen ook zoo voor, dat er noodwendig eene bepaling volgen moet. *Hij zal beloond worden* kan een goeden zin hebben, wanneer het woord *hij* betrekking heeft op iemand, die werkelijk aangewezen wordt, of op iemand, die reeds genoemd is. Buiten deze twee gevallen is de zin even onverstaanbaar, alsóf in de plaats van *hij* het woord *de-gene* stond.

§ 25.

Onbepaalde voornaamwoorden zijn voornaamwoorden, die dienen om de zelfstandigheden aan te duiden.

Aanduiden heeft een zin, die veel minder bepaald is dan die van aanwijzen.

De onbepaalde voornaamwoorden zijn *iemand*, *iets*, *niemand*, *niets*, *wat*, *men*; *iemand* en *niemand* hebben een tweeden naamval *iemand's* en *niemand's*; de overige hebben geene naamvallen. *Men* komt in den zin alleen als onderwerp voor.

§ 26.

De vragende voornaamwoorden zijn voornaamwoorden, die aan het begin van eene vraag staan.

Vragen, waarop met ja of neen kan geantwoord worden beginnen met het werkwoord. Andere vragen beginnen met een vraagwoord.

Indien nu dit laatste een voornaamwoord is, is het vragend.

De vragende voornaamwoorden zijn *wie*, *wat* en *welke*.

Verbuiging van de vragende voornaamwoorden.

	Enkelvoud.			Meervoud
	Mannel.	Vrouwel.	Onz.	voor de 3 gesl.
1 ^e naamval	wie	wie	wat	wie
2 ^e „	wiens	wier	wiens (wics)	wes wier
3 ^e „	wien	wie	wien	wien
4 ^e „	wien	wie	wat	wie

	Enkelvoud.			Meervoud
	Mannel.	Vrouwel.	Onz.	voor de 3 gesl.
1 ^e naamval	welk	welke	welk	welke
3 ^e „	welken	welke	welk	welken
4 ^e „	welken	welke	welk	welke

De tweede naamval van *welke* wordt altijd omschreven.

De tweede naamval *wes* vindt men nog in *weshalve*.

De twee vormen van den eersten naamval mannelijk enkelvoudig worden met verschillende beteekenis gebruikt :

Welk man (hoedanig een) zal zich zoo iets laten zeggen?

Welke man (wie) heeft het gedaan?

Wie en *wat* zijn zelfstandig, *welk* is bijvoegelijk.

§ 27.

Betrekkelijke voornaamwoorden zijn voornaamwoorden, die aan het begin van een bijzin staan.

Daarvoor worden gebruikt *die*, *dat*, *welke* of *dewelke*, *hetwelk*, *wie*, *wat*, *hetgeen*.

Verbuiging van het betrekkelijk voornaamwoord.

Enkelvoud

	Mannelijk	Vrouwelijk	Onzijdig
1 ^e naamval	die, welke	die, welke	dat, hetwelk
2 ^e „	wiens, welks	wier, welker	welks
3 ^e „	wien, welken	die, welke	dat, hetwelk
4 ^e „	dien, welken	die, welke	dat, hetwelk

Meervoud voor de drie geslachten.

1 ^e naamval	die, welke
2 ^e „	wier, welker
3 ^e „	wien, welken
4 ^e „	die, welke.

Achter voorzetsels worden de vormen *die* en *dien* niet gebruikt, maar *wie* en *wien*. *De man, met wien ik gesproken heb; de vrouw, van wie gij het gekocht hebt; de menschen, met wie hij gereisd heeft.*

Eene bepaling uit een voorzetsel en een betrekkelijk voornaamwoord bestaande kan ook door het bijwoord *waar* samengesteld met eën ander bijwoord vervangen worden: *het boek, waarin (in hetwelk) ik gelezen heb; het kind, waarmee (met hetwelk) hij gespeeld heeft.*

Het betrekkelijk voornaamwoord *dat* wordt achter *hetgeen* meestal weggelaten. Het aanwijzende (bepalingaanduidende) *hetgeen* komt dan aan het begin van den bijzin te staan en is in dat geval een betrekkelijk voornaamwoord: *hetgeen ik u gezegd heb is waar, niet hetgeen dat.* Bij *degene* en *diegene* heeft het omgekeerde plaats: voor *degene, die het u gezegd heeft, kan het niet weten,* zegt

men eenvoudiger: *die het u gezegd heeft kan het niet weten*. Men laat dus in dat geval het aanwijzend voornaamwoord weg.

§ 28. Lidwoorden.

De woorden *de*, *het* en *een* maken te zamen de vierde afdeeling uit.

Het lidwoord is een woord, dat dient om aan te wijzen, dat een zelfstandig naamwoord eene enkele zelfstandigheid, een individu, of eene bepaalde zelfstandigheid beteekent.

De is eigenlijk het toonlooze aanwijzend voornaamwoord *die*, *het* is het aanwijzende *dat*; *het* en *dat* werden beide verkort tot 't b. v. *in 't jaar* voor *in dat jaar*; 't *schijnt* voor *het schijnt*. Aan dit gemeenschappelijk 't is het toe te schrijven, dat *het* voor *dat* in de plaats kwam.

De lidwoorden van bepaaldheid zijn *de*, *het*; het andere is *een*.

Het lidwoord *een* is het toonloos geworden telwoord *een*.

Het zelfstandig naamwoord *brood*, zonder lidwoord, beteekent de stof in het algemeen: *daar ligt brood*. Nu kan *brood* beteekenen van een kruimel tot een magazijn vol en nog meer; in *daar ligt een brood* beteekent het woord *brood* een enkel geheel, groot of klein, eene eenheid; in *daar ligt het brood* beteekent het woord *brood* een bepaald, bij spreker en hoorder bekend iets.

Verbuiging van het lidwoord van bepaaldheid.

	Enkelvoud		Meervoud	
	Mannelijk	Vrouwelijk	Onzijdig.	voor de 8 gesl.
1 ^e naamval	de	de	het	de
2 ^e „	des	der	des	der
3 ^e „	den	der	den	den
4 ^e „	den	de	het	de

De derde naamval onzijdig enkelvoudig wordt weinig gebruikt en ook door den vierden vervangen; in enkele uitdrukkingen wordt echter de derde aangetroffen: *uit den lande, om den broode, in den gebede.*

Den en *der* verliezen de beginletter, als zij met *te* verbonden worden: *ten dage, ten huize, ter zake, ter eere.*

Verbuiging van het lidwoord *een*.

	Enkelvoud		
	Mannelijk	Vrouwelijk	Onzijdig.
1 ^e naamval	een	eene	een
2 ^e „	eens	eener	eens
3 ^e „	eenen	eener	eenen
4 ^e „	eenen	eene	een

Het meervoud bestaat niet. De meervoudsvorm van het zelfstandig naamwoord toont reeds aan, dat het enkele zelfstandigheden beteekent.

De naamvallen van *een* op *e* en *en* laten eene afkapping toe. Men schrijft *bij een vriend* voor *bij eenen vriend*; *op een tafel* voor *op eene tafel*.

§ 29. *Telwoorden.*

De woorden *een, twee, drie* enz. behooren tot de vijfde afdeeling.

De telwoorden zijn woorden, die de hoeveelheid der zelfstandigheden te kennen geven.

Men brengt ook tot de telwoorden zulke bijvoeglijke naamwoorden, die van telwoorden afgeleid zijn en te kennen geven het hoeveelste voorwerp bedoeld wordt.

Deze bijvoeglijke naamwoorden worden *ranggetallen* genoemd.

In tegenoverstelling van deze worden de eigenlijke telwoorden *hoofdgetallen* genoemd.

Hoofdgetallen.

een

twee

drie

vier

vijf

zes

zeven

acht

negen

tien

elf

twaalf

dertien

veertien

Ranggetallen.

eerste

tweede

derde

vierde

vijfde

zesde

zevende

achtste

negende

tiende

elfde

twaalfde

dertienste

veertiende

vijftien	vijftiende
zestien	zestiende
zeventien	zeventiende
achttien	achttiende
negentien	negentiende
twintig	twintigste
een en twintig	een en twintigste
twee en twintig	twee en twintigste
dertig	dertigste
drie en dertig	drie en dertigste
veertig	veertigste
vier en veertig	vier en veertigste
vijftig	vijftigste
zestig	zestigste
zeventig	zeventigste
tachtig	tachtigste
negentig	negentigste
honderd	honderdste
honderd een	honderd eerste
honderd twintig	honderd twintigste
honderd vier en vijftig	honderd vier en vijftigste
zeshonderd zeventien	zeshonderd zeventiende
twee duizend driehonderd	twee duizend driehonderd vier
vier en twintig	en twintigste
tweehonderd duizend vier-	tweehonderd duizend vierhon-
honderd acht en veertig.	derd acht en veertigste
Het telwoord <i>een</i> wordt verbogen als een bijvoeglijk	
naamwoord van de sterke verbuiging.	

De hoofdgetallen hebben een meervoudsvorm: *tweeën*, *drieën*, *vieren*, *tienen*. *Honderden menschen* beteekent *eenige honderdtallen menschen*; *honderde*, zooals men het nog dikwijls geschreven ziet, is niet te verdedigen. Verder gebruikt men deze meervoudsvormen in andere gevallen: *Jezus en de twaalven* (dat is echter één twaalftal) *met ons zevenen*, *bij achten*, *onder ons tien*, *een pond twaalven*, *een pond achten*. Van het laatste is zelfs het enkelvoud in gebruik *een lange twaalf* en *een dikke twaalf* (een kaars).

In plaats van het ranggetal *tweede* wordt *ander* gebruikt in de uitdrukking *ten andere* en in het samengestelde woord *anderhalf*: het eene voorwerp heelemaal en het andere half; *derdehalf* beteekent twee geheele voorwerpen en het derde half.

§ 30.

Enkele hoofdgetallen worden met de zelfstandige naamwoorden *maal*, *werf* samengesteld: *eenmaal*, *driewerf*.

Deze samengestelde woorden heeten *herkalingstallen*.

Samenstellingen met *voud* heeten *verdubbeltallen*: *tweevoud*, *drievoud*, *viervoud*. Deze zijn zelfstandig: *het tweevoud*, *het drievoud*, *Andere* zijn bijvoegelijk. *drievoudig*, *drievuldig*, *honderdvoudig*.

Samenstellingen met *lei* en *hande* heeten *soortgetallen*: *tweeërlei*, *drieërlei*, *vierderlei*, *vijfderlei*.

De eigenlijke telwoorden worden *bepaalde telwoorden* genoemd in tegenoverstelling van andere, die ook eenigszins de hoeveelheid der zelfstandigheden aanduiden en *onbepaalde*

telwoorden heeten. Onbepaalde telwoorden zijn *menig*, *weinig*, *veel*, *eenig*, *ettelijk*, *sommig*, *al*, *elk*, *iegelijk*, *ieder*, *keel*, *geheel*, *half*, *luttel*, *enkel*, *geen*, *beide*.

Onbepaalde ranggetallen zijn *zooveelste*, *hoeveelste*, *laatste*.

Onbepaalde herhalingstallen zijn *menigmaal*, *menigwerf*.

Onbepaalde verdubbeltallen zijn *veelvoud*, *veelvoudig*.

Onbepaalde soortgetallen zijn *allerlei*, *velerlei*, *allerhande*, *velerhande*.

§ 31. *Werkwoorden.*

De woorden *lachen*, *schrijven* en *rekenen* behooren tot de zesde afdeeling.

Zij beteekenen eene werking en heeten *werkwoorden*.

Zegt men *een lach*, *het geschrijf* dan blijkt uit de woorden, dat men zich de werkingen als zelfstandigheden voorstelt; de woorden *lach* en *geschrijf* zijn dan zelfstandige naamwoorden.

Spreekt men van een *lachend kind* en een *geschreven boek*, dan beteekenen de woorden *lachend* en *geschreven* hoedanigheden, door de werkingen *lachen* en *schrijven* ontstaan; de woorden *lachend* en *geschreven* zijn dan bijvoeglijke naamwoorden.

De werkwoorden zijn woorden, die eene werking beteekenen.

Men stelt zich eene werking voor als onvoltooid (onvolmaakt) of als voltooid (volmaakt): *ik lees*, *ik heb gelezen*, *ik zal lezen*, *ik zal gelezen hebben*, *ik word geroepen*, *ik ben geroepen*.

Men stelt zich eene werking voor als *tegenwoordig* of *verleden*: *ik schrijf* (nu) *ik schreef* (gisteren); *ik heb* (nu) *geschreven*; *ik had* (gisteren) *geschreven*.

Men kan zich eene werking voorstellen als toekomend met betrekking tot een punt in het verledene: *ik zal* (nu) *uitgaan*; *ik zou* (gisteren) *uitgaan*; *ik zal* (van dit oogenblik af gerekend) *over een uur mijn werk afgemaakt hebben*; *hij zou* (gisteren) *naar de vergadering gegaan zijn*.

De vormen van het werkwoord, die aanduiden of men zich de werking als voltooid of onvoltooid, tegenwoordig, verleden, of toekomend voorstelt, heeten *tijden*.

Het werkwoord heeft nog andere vormen, die *wijzen* en *personen* genoemd worden.

De tijden zijn enkelvoudig of samengesteld: *lees* en *las* zijn enkelvoudige tijden; *heb gelezen*, *had gelezen*, *zal lezen*, *zou lezen*, *zal gelezen hebben*, *zou gelezen hebben* zijn samengestelde tijden.

Enkelvoudige tijden zijn eigenlijke vormen van het werkwoord d. i. de stam met of zonder uitgangen.

Samengestelde tijden zijn de tijden, die door middel van de werkwoorden *hebben*, *zijn* of *zullen* gevormd worden. Deze werkwoorden heeten hulpwerkwoorden.

De werkwoorden hebben acht tijden; vier tegenwoordige tijden en vier verledene tijden.

De eerste tegenwoordige tijd stelt de werking voor als onvoltooid, de tweede als voltooid, de derde als toekomend onvoltooid, de vierde als toekomend voltooid in het tegenwoordige.

De eerste verledene tijd stelt de werking voor als onvoltooid, de tweede als voltooid, de derde als toekomstend onvoltooid, de vierde als toekomstend voltooid in het verledene.

De namen der vier tegenwoordige tijden zijn: *tegenwoordige tijd*, *volmaakt verleden* (ook *volmaakt tegenwoordige*), *eerste toekomstende en tweede toekomstende tijd*.

De namen der vier verledene tijden zijn: *onvolmaakt verledene*, *meer dan volmaakt verledene* (ook *volmaakt verledene*), *verledene eerste toekomstende tijd*, *verledene tweede toekomstende tijd*.

Al deze namen zijn zeer gebrekkig.

Er zijn vier wijzen: de aantoonende, de aanvoegende, de gebiedende en onbepaalde wijs, of de indicatief, de conjunctief, de imperatief en de infinitief; *hij leest* (aantoonende wijs), *hij leze* (aanvoegende wijs), *lees* (gebiedende wijs), *lezen* (onbepaalde wijs).

Van elk werkwoord worden twee woorden gevormd, die meestal toestanden beteekenen, door de werking ontstaan: *lezende* de toestand van hem die leest, *gelezen* de toestand van het voorwerp, dat de werking ondergaat of ondergaan heeft. Het eerste is het *tegenwoordige*, het tweede het *verleden deelwoord*.

De onbepaalde wijs en de deelwoorden worden de naamwoordelijke vormen van het werkwoord genoemd. De onbepaalde wijs kan zelfstandig naamwoord, de deelwoorden kunnen bijvoeglijke naamwoorden worden.

De werkwoorden hebben (of liever hadden) verschillende

vormen, die aanduiden of het gezegde den spreker, den hoorder of een ander betreft, (ik) *hoore*, (du) *hoors*, (hij) *hoort*. Deze vormen heeten de *personen* van de werkwoorden.

De personen van de werkwoorden zijn de vormen, die aanduiden of het gezegde den spreker, den hoorder of een ander betreft.

§ 32.

Om de werkwoorden te kunnen vervoegen dient men de verschillende stammen en de verschillende uitgangen te kennen.

Een werkwoord kan vier stammen hebben b. v. in *breken*: *breek* in den tegenwoordigen tijd, *brak* in het enkelvoud van den onvolmaakt verleden tijd, *braak* in het meervoud van den onvolmaakt verleden tijd, *brook* in het verleden deelwoord.

In andere werkwoorden vindt men drie stammen b. v. in *lezen*: *lees* (tegenwoordige tijd en verleden deelwoord) *las* (enkelvoud van den onvolmaakt verleden tijd) *laas* (meervoud van den onvolmaakt verleden tijd).

In nog andere werkwoorden vindt men twee stammen b. v. in *dragen*: *draag* (tegenwoordige tijd en verleden deelwoord) *droeg* (enkelvoud en meervoud van den onvolmaakt verleden tijd).

In weder andere werkwoorden komt slechts een stam voor: b. v. *leeren*.

De stam van den tegenwoordigen tijd der aantoonende wijs komt ook voor in den tegenwoordigen tijd der aanvoegende wijs en der onbepaalde wijs, in de gebiedende wijs en in het tegenwoordig deelwoord.

De stam van het meervoud van den onvolmaakt verleden tijd der aantoonende wijs komt voor in het enkel- en meervoud van den onvolmaakt verleden tijd der aanvoegende wijs.

De stammen van het enkelvoud van den verleden tijd en van het verleden deelwoord komen in geene andere vormen voor.

§ 33.

De onvolmaakt verleden tijd van sommige werkwoorden wordt gevormd door aanhechting van eenen tijdsuitgang aan den stam van den tegenwoordigen tijd: *leef, leefde; werk, werkte*.

Verleden tijden, door de aanhechting van eenen tijdsuitgang gevormd, zijn zwak.

Verleden tijden, door verandering van den klinker of tweeklank gevormd, zijn sterk.

De verleden deelwoorden zijn ook sterk of zwak.

De sterke verleden deelwoorden hebben eenen uitgang *en*.

De zwakke verleden deelwoorden hebben eenen uitgang *d* of *t*.

De werkwoorden, die sterke verleden tijden en sterke verleden deelwoorden hebben, zijn sterk of ongelijkvloeiend: *breken, brak, braken, gebroken*.

Bij sommige werkwoorden is de sterke verleden tijd zwak geworden, doch het verleden deelwoord sterk gebleven. Zulke werkwoorden zijn sterk: *heeten, heette, geheeten; bakken, bakte, gebakken*.

Werkwoorden, die de regels der vervoeging niet volgen, zijn onregelmatig.

De werkwoorden der sterke vervoeging worden in tien klassen verdeeld.

Deze indeeling berust op de klinkers en tweeklanken, die in de verschillende stammen voorkomen.

Bij de werkwoorden der zwakke vervoeging bestaat geen verscheidenheid in de stammen. Inwendige veranderingen (klankverwisseling) komen hier niet voor.

§ 34.

Achtereenvolgens worden hier de werkwoorden tot deze vervoeging behorende, in 10 klassen gerangschikt, met opgave der vormen, die elke klasse kenmerken.

De 1ste klasse heeft in:

At. w. Tw. t.	Verl. t. enk.	Verl. t. meerv.	Verl. deelw.
Onvolk. <i>i</i> of <i>e</i>	Onvolk. <i>o</i>	Onvolk. <i>o</i>	Onvolk. <i>o</i> .
bind	bond	bonden	gebonden
blink	blonk	blonken	geblonken
ding	dong	dongen	gedongen
dring	drong	drongen	gedrongen
drink	dronk	dronken	gedronken
dwing	dwong	dwongen	gedwongen

Zenden werd eertijds zwak vervoegd, en vormde toen het verleden deelwoord *gezant*, hetwelk thans nog als substantief over is.

Zwellen in den zin van *doen zwellen*, maakt *zvelde*, *gezweld*.

Voorts behooren tot de eerste klasse de volgende werkwoorden, die in den verleden tijd in plaats van *o* den klinker *ie* hebben, te weten:

(be)derf	—dierf	—dierven	—dorven
help	hielp <i>of</i> help	hielpen <i>of</i> holpen	geholpen
sterf	stierf	stierven	gestorven
werp	wierp	wierpen	geworpen
werf	wierf	wierven	geworven
zwerf	zwierf <i>of</i> zwarf	zwierven <i>of</i> zworven	gezworven

De regelmatige vormen *help* en *zwarf* komen in de spreektaal en bij dichters nog dikwijls voor.

Ook behoort oorspronkelijk tot deze klasse *worden*:

	Teg. t.	Verl. t. enk.	meerv.	Verl. deelw.
oulings:	werd	ward	worden	geworden
thans:	word	werd <i>of</i> wierd	werden <i>of</i> wierden	geworden

Van *gerennen* (d. i. zamenloopen) en *belgen* zijn nog over de bijvoeglijk gebruikte deelwoorden *geronnen* en *verbolgen*.

§ 35.

De II^{de} klasse heeft in:

At. w. Tw. t.	Verl. t. enk.	Verl. t. meerv.	Verl. deelw.
Volk. e.	Onvolk. a.	Volk. a.	Volk. o.
beveel	beval	bevalen	bevolen
breek	brak	braken	gebroken
kom (voor <i>kweme</i>)	kwam	kwamen	gekomen
neem	nam	namen	genomen

spreek	sprak	spraken	gesproken
steek	stak	staken	gestoken
steel	stal	stalen	gestolen
wreek	wreekte	wreekten	gewroken

Eenigszins afgeweken zijn :

scheer	schoor	schoren	geschoren	
tref	trof	troffen	getroffen	
berst	{	borsten	{	
of		berstten		geborsten
barst		barstten		gebarsten

Van twee werkwoorden, die eertijds tot deze klasse behoorden, *beren* en *helen*, zijn nog over de deelwoorden *geboren* en *(ver)helen*.

Eindelijk behoort hiertoe het onzijdige *schrik*, *schrok*, *schrokken*, *geschrokken*, hoewel het in den tegenwoordigen tijd *i* heeft. In den zin van „doen schrikken” heeft het *schrikte*, *geschrikt*.

§ 36.

De III^{de} klasse heeft in :

At. w. Tw. t.	Verl. t. enk.	Verl. t. meerv.	Verl. deelw.
Onv. <i>i</i> of volk <i>e</i> .	Onvolk. <i>a</i> .	Volk. <i>a</i> .	Volk. <i>e</i> .
bid	bad	baden	gebeden
lig	lag	lagen	gelegen
zie	zag	zagen	gezien
zit	zat	zaten	gezet

eet	at	aten	gegeten
(ver)geet	—gat	—gaten	—geten
geef	gaf	gaven	gegeven
lees	las	lazen	gelezen
meet	mat	maten	gemeten
(ge)nees	—nas	—nazen	—nezen
treed	trad	traden	getreden
vreet	vrat	vraten	gevreten
wezen	was	waren	{ geweest gewezen

Oudtijds behoorden tot deze klasse *bewegen* en *weven*, die thans deze vormen hebben:

beweeg	bewoog	bewogen	bewogen
weef	weefde	weefden	geweven

§ 37.

De IV^{de} klasse heeft in:

At. w. Tw. t.	Verl. t. enk.	Verl. t. meerv.	Verl. deelw.
Volk. a.	Volk. oe.	Volk. oe.	Volk. a.
draag (voor <i>drage</i>)	droeg	droegen	gedragen
graaf	groef	groeven	gegraven
lach	lachte (loech)	lachten	gelachen
laad	laadde (loed)	laadden	geladen
maal	maalde (moel)	maalden	gemalen
vaar	voer	voeren	gevaren

Afgeweken zijn de volgende werkwoorden, waarvan er

twee in den tegenwoordigen tijd door klankwijziging *e* voor *a* hebben:

hef	hief	hieven	geheven
schep ¹⁾	schiep	schiepen	geschapen
wasch	wiesch	wieschen	gewasschen
was	wies	wiesen	gewassen

Voorts behoort tot deze klasse:

waai	{ woei waaide }	{ woeien waaiden }	gewaaid
zweer	zwoer	zwoeren	gezworen

De zwakke werkwoorden *jagen* en *vragen* hebben soms in den verleden tijd *joeg*, *vroeg*, maar ook *jaagde*, *vraagde*, en in het verleden deelwoord altijd *gejaagd*, *gevraagd*.

§ 38.

De V^{de} klasse heeft in:

At. w. Tw. t.	Verl. t. enk.	Verl. t. meerv.	Verl. deelw.
Tweekl. <i>ij</i> .	Scherpe volk. <i>e</i> .	Zachte volk. <i>e</i> .	Zachte volk. <i>e</i> .
<u>bijf</u>	beet	beten	gebeten
blijk	bleek	bleken	gebleken
blijf	bleef	bleven	gebleven
dijg of dij	deeg	degen	gedegen
drijf	dreef	dreven	gedreven
(ver)dwijn	—dween	—dwenen	—dwenen

¹⁾ Aldus in den zin van „vormen, voortbrengen”, anders *schepte*, *geschept*; bijv.: *we schepten behagen*; *ze heeft water geschept*.

De samengestelde woorden volgen de vervoeging van het stamwoord, behalve *verstijven*, dat altijd *verstijfde*, *verstijfd* maakt. *Stijven* kan alleen in overdrachtelijken zin *stijfde* maken; bijv. *hij stijfde*, of *steef hem in zijn boos opzet*, maar *de boordjes zijn gesteven* (nooit *gestijfd*).

Van het thans uitsluitend sterk gebruikte *wijzen*, is het deelwoord *gewijsde*, als zelfstandig naamwoord over.

§ 39.

De VI^{de} klasse heeft in:

At. w. Tw. t. Verl. t. enk. Verl. t. meerv. Verl. deelw.
Volk. *ie* of Scherpe volk. *o*. Zachte volk. *o*. Zachte volk. *o*.
Tweekl. *ui*.

bied	bood	boden	geboden
giet	goot	goten	gegoten
kies	koos	kozen	gekozen, —koren
klief	{ kloof	kloven	gekloven
	{ kliefde	kliefden	gekliefd
schiet	schoot	schoten	geschoten
tijg (voor <i>tieg</i>)	toog	togen	getogen
vlied	vlood	vloten	gevloden
buig	boog	bogen	gebogen
druip	droop	dropen	gedropen
duik	dook	doken	gedoken
fluit	flood	floten	gefloten
kluif	kloof	kloven	gekloven

§ 40.

De VII^{de} klasse heeft in:

At. w. Tw. t.	Verl. t. enk. en meerv.	Verl. deelw.
Onvolkomen <i>a</i> of tweeklank <i>ou</i> .	Volkomen <i>ie</i> of onvolk. <i>i</i> .	Onvolkomen <i>a</i> of tweeklank <i>ou</i> .
hang	hing	gehangen
houd (voor <i>hald</i>)	hield	gehouden (voor — <i>halden</i>)
val	viel	gefallen
vang	ving	gevangen

Afgeweken zijn:

ban	<i>bande</i>	gebannen
span	<i>spande</i>	gespannen
spouw (voor <i>spald</i>)	<i>spowde</i>	gespouwen
vouw (voor <i>vald</i>)	<i>vowde</i>	gevouwen
zout (voor <i>zalt</i>)	<i>zoutte</i>	gezouten

§ 41.

De VIII^{ste} klasse heeft in:

At. w. Tw. t.	Verl. t. enk. en meerv.	Verl. deelw.
Volkomen <i>a</i> .	Volkomen <i>ie</i> .	Volkomen <i>a</i> .
blaas (voor <i>blaze</i>)	blies	geblazen
laat	liet	gelaten
raad	{ ried raadde }	geraden
slaap	sliiep	geslapen
Alsmede:		
braad	<i>braadde</i>	gebraden

§ 42.

De IX^{de} klasse heeft in:

At. w. Tw. t.	Verl. t. enk. en meerv.	Verl. deelw.
Scherpe volk. <i>oo</i> of tweekl. <i>ou</i> .	Volkomen <i>ie</i>	Scherpe volk. <i>oo</i> of tweekl. <i>ou</i> .
loop	liep	geloopen
stoot	stiet	gestooten
houw	hieuw	gehouwen

§ 43.

De X^{de} klasse heeft in:

At. w. Tw. t.	Verl. t. enk. en meerv.	Verl. deelw.
Scherpe volk. <i>ee</i> of tweekl. <i>ei</i> .	oul. volkomen <i>ie</i>	Scherpe volk. <i>ee</i> of tweekl. <i>ei</i> .
heet	heette (oul. <i>hiet</i>)	geheeten
scheid	scheidde (oul. <i>schied</i>)	gescheiden
Eindelijk heeft het op zich zelf staande <i>roepen</i> :		
roep	riep	geroepen

§ 44.

De zwakke verleden tijden worden gevormd door de aanhechting van den tijdsuitgang *de*, eigenlijk *deed*, verleden tijd van het werkwoord *doen*.

Dit *de* wordt *te*, wanneer de stam op *k*, *p*, *t*, *ch*, de echte *f* of *s* eindigt; dus: *gooien*, *gooide*; *verhalen*, *verhaalde*; *maken*, *maakte*; *hopen*, *hoopte*; *verlichten*, *vertichtte*; *kuchen*, *kuchte*; *straffen*, *strafte*; *passen*, *paste*.

De *f* en *s*, die achter den klinker of tweeklank voor de *v* en *z* in de plaats komen zijn onecht en hebben geenen invloed op den medeklinker van den tijdsuitgang: *leven*, *leefde*; *verven*, *verfde*; *verhuizen*, *verhuisde*.

Het werkwoord *vonnissen* maakt eene uitzondering. Achter deze *s*, door een toonloozen klinker voorafgegaan, wordt *de* geplaatst, terwijl de *s* den uitgang *te* doet verwachten.

Het zwakke verleden deelwoord wordt gevormd door voorvoeging van *ge* en aanhechting van *d*, welke *d* in *t* overgaat, in dezelfde gevallen waarin *de* in *te* verandert: *gevloed*, *gehaald*, *gezaagd*; maar *gemaakt*, *gehoopt*, *gepocht*, *gestraft*, *gepast*.

Indien de stam reeds op *d* of *t* eindigt wordt de deelwoordsuitgang *d* of *t* weggelaten: *geacht*, *gebrand*, niet *geacht*, *gebrandd*.

In den verleden tijd van deze werkwoorden worden de beide letters (*dd* of *tt*) geschreven: *achtte*, *brandde*.

Wanneer het zwakke verleden deelwoord, waarvan de stam op *d* of *t* eindigt, bijvoeglijk naamwoord wordt en den uitgang *e* of *en* verkrijgt, dan wordt de weggelaten deelwoordsuitgang *d* of *t* niet weder ingevoegd: *geachte vriend*, niet *geachtte vriend*; *verbrande turf*, niet *verbrandde turf*.

Duidelijkshalve wordt in zwakke verleden tijden de verouderde vorm op — *ede* gebruikt, wanneer de stam een gesloten klinker heeft door eene enkele *d* of *t* gevolgd: *wij reddden* (tegenwoordige tijd), *wij reddeden* (verleden tijd); *zij beletten* (tegenwoordige tijd), *zij beletteden* (verl. tijd).

Daar deze vormen zeer onwelluidend zijn en het meestal uit den samenhang blijkt, of de tegenwoordige of de verledene tijd bedoeld is, wordt de tijdsuitgang *de* wegge- laten en door een weglatingsteeken vervangen: *belett'en* voor *beletteden*.

Van de zwakke werkwoorden *leggen* en *zeggen* gaat de verleden tijd *legde* en *zegde* in *leide* en *zeide* over. De vormen *leide* en *zeide* kunnen den tijdsuitgang afwerpen, omdat door *lei* en *zei* reeds duidelijk blijkt, dat een ver- leden tijd bedoeld wordt.

De verleden deelwoorden van *leggen* en *zeggen* zijn *gelegd* en *gezegd*, die ook *geleid* en *gezeid* worden.

Ook in den 3^{den} persoon enkelvoudigen van den tegen- woordigen tijd der aantoonende wijs verandert de *g* dik- wijs in *i*: *hij zeit*, *hij leit*.

§ 45.

De uitgangen voor de verschillende personen van de tijden en wijzen zijn:

	Aant. wijs.	Aanv. wijs.	Geb. wijs.	Onb. wijs.
		Tegenwoordige tijd.		
	1 —e	—e		—en
Enk.	2 ontbreekt	ontbreekt		
	3 —t	—e		
	1 —en	—en		
Meerv.	2 —t	—et	—t	
	3 —en	—en		

Verledene tijd.

	1 —	—e
Enk.	2 ontbreekt	ontbreekt
	3 —	—e
	1 —en	—en
Meerv.	2 —t	—et
	3 —en	—en

Wanneer de uitgang *en* gehecht moet worden aan eenen vorm, die reeds op *e* eindigt, dan valt de *e* van den uitgang weg: *hoorde-en* wordt *hoorden*; *hoore-en* wordt *hooren* (aanvoegende wijs).

De uitgang *e* van de aanvoegende wijs wordt in hetzelfde geval niet geplaatst: *hoor* (aantoonende wijs), *hoore* (aanvoegende wijs); *hoorde* (aantoonende wijs), *hoorde-e* (aanvoegende wijs) blijft *hoorde*.

Somtijds wordt de *t* van den 2^{en} persoon meervoudig van den verleden tijd der zwakke werkwoorden, ter bevordering der welluidendheid, weggelaten; *gij leerde* voor *gij leerdet*.

Ook de *e* van de aanvoegende wijs wordt in den 2^{en} persoon meervoudig dikwijls weggelaten: *gij neemt* voor *gij nemet*; *gij spraakt* voor *gij spraket*.

Bij het verleden deelwoord wordt het voorvoegsel *ge* weggelaten, wanneer het werkwoord reeds met een voorvoegsel begint: *verspreken*, *versproken*; *gelooven*, *geloofd*; *erkennen*, *erkend*; *herhalen*, *herhaald*; *ontbreken*, *ontbroken*; *verliezen*, *verloren*.

Hetzelfde heeft plaats wanneer het werkwoord met een bijwoord onscheidbaar is verbonden: *onderrichten*, *onder-*

richt; overwegen, overwogen; doorsteken, doorstoken; omhelzen, omhelsd.

Voorbeeld van sterke vervoeging der enkelvoudige tijden.

De onbepaalde wijs is *spreken*.

Het tegenwoordig deelwoord is *sprekende*.

Het verleden deelwoord is *gesproken*.

Aantoonende wijs.

Tegenwoordige tijd.		Verledene tijd.	
	1 spreek		1 sprak
Enk.	2	Enk.	2
	3 spreekt		3 sprak
	1 spreken		1 spraken
Meerv.	2 spreekt	Meerv.	2 spraakt
	3 spreken		3 spraken.

Aanvoegende wijs.

	1 spreke		1 sprake
Enk.	2	Enk.	2
	3 spreke		3 sprake
	1 spreken		1 spraken
Meerv.	2 spreket	Meerv.	2 spraket
	3 spreken		3 spraken.

Gebiedende wijs.

	1
Enk.	2 spreek
	3
	1
Meerv.	2 spreek.
	3

Voorbeeld van zwakke vervoeging der enkelvoudige tijden.

De onbepaalde wijs is *leeren*.

Het tegenwoordig deelwoord is *leerende*.

Het verleden deelwoord is *geleerd*.

Aantoonende wijs.

Tegenwoordige tijd.		Verledene tijd.	
	1 leer		1 leerde
Enk.	2	Enk.	2
	3 leert		3 leerde
	1 leeren		1 leerden
Meerv.	2 leert	Meerv.	2 leerdet
	3 leeren		3 leerden.

Aanvoegende wijs.

	1 leere		1 leerde
Enk.	2	Enk.	2
	3 leere		3 leerde
	1 leeren		1 leerden
Meerv.	2 leeret	Meerv.	2 leerdet
	3 leeren		3 leerden

Gebiedende wijs.

	1
Enk.	2 leer
	3
	1
Meerv.	2 leert
	3

De persoonsuitgang van den 1^{en} persoon enkelvoudig van den tegenwoordigen tijd der aantoonende wijs wordt weggelaten, behalve in deftigen stijl: *ik spreke, ik herzegge* en in enkele gevallen zonder het voornaamwoord: *verzoeke*, enz.

De *e* van den 1^{en} en 3^{en} persoon enkelvoudig van den tegenwoordigen en verleden tijd der aanvoegende wijs wordt soms weggelaten: *de koning leef*.

De 2^o persoon enkelvoudig komt, behalve in de gebiedende wijs, niet meer voor en wordt door den tweeden persoon meervoudig vervangen.

De onbepaalde wijs is, als zelfstandig naamwoord, van het onzijdig geslacht: *het zingen, prijzenswaardig, tot schreiens toe bewogen*.

De onbepaalde wijs wordt in enkele gevallen door het voorzetsel *te* voorafgegaan: *hij wil ontbijten, hij verlangt te ontbijten; hij loopt te zoeken, hij gaat vertrekken*.

De onbepaalde wijs komt in de plaats van het verleden deelwoord, wanneer een andere onbepaalde wijs onmiddellijk volgt: *ik heb hier gezeten, ik heb hier zitten praten; gij hebt dat gewild, gij hebt dat willen bewaren; gij hebt hem voor dat ongeval trachten te behoeden, gij hebt getracht hem voor dat ongeval te behoeden*.

De deelwoorden worden verbogen als bijvoeglijke naamwoorden van de zwakke verbuiging.

§ 47.

Onregelmatige werkwoorden zijn die werkwoorden, welke

in de vorming der tijden of personen van de regels der vervoeging afwijken.

De negentien volgende werkwoorden zijn onregelmatig :
 1. *kunnen*, 2. *moeten*, 3. *mogen*, 4. *wèten*, 5. *zullen*, 6. *durven*, 7. *gaan*, 8. *staàn*, 9. *doen*, 10. *zijn*, 11. *willen*, 12. *hebben*, 13. *plegen*, 14. *koopen*, 15. *werken*, 16. *zoeken*, 17. *bren-gen*, 18. *denken*, 19. *dunken*.

Vervoeging der onregelmatige werkwoorden.

1. *Kunnen*.

De onbepaalde wijs is *kunnen*.

Het tegenwoordig deelwoord is *kunnende*.

Het verleden deelwoord is *gekund*.

Aantoonende wijs.

Tegenwoordige tijd.	Verledene tijd.
1 kan	1 konde
2	2
3 kan	3 konde
1 kunnen	1 konden
2 kunt	2 kondet
3 kunnen.	3 konden.

Aanvoegende wijs.

1 kunne	1 konde
2	2
3 kunne	3 konde
1 kunnen	1 konden
2 kunnet	2 kondet
3 kunnen	3 konden

De gebiedende wijs ontbreekt.

Het verleden deelwoord wordt zelden gebruikt, omdat gewoonlijk eene onbepaalde wijs onmiddellijk volgt: *ik heb het niet kunnen doen*.

Even als bij de werkwoorden *leide*, *zeide*, kan de tijds-uitgang van *konde* worden weggelaten, omdat het onderscheid tusschen *kan* en *kon* groot genoeg is om het verschil in tijd uit te drukken.

De tweede persoon meervoudig van den verleden tijd der aantoonende wijs verliest dikwijls de *e*: *gij kondt*.

De stam van den tegenwoordigen tijd is niet meer in gebruik.

De vormen van den tegenwoordigen tijd behooren eigenlijk tot den verleden tijd; daarom mist de derde persoon enkelvoudig den uitgang *t*.

Hetzelfde heeft plaats bij de vier volgende werkwoorden; daarom worden zij alle vijf *werkwoorden met een opgeschoven verleden tijd* genoemd.

Kunnen en *konnen* zijn vormen, die eigenlijk niet van elkander verschillen; de onvolkomen *o* en *u* wisselen meer met elkander af: *bolster*, *bulster*; *nommer*, *nummer*. Er bestaat dus geen verschil tusschen *wij kunnen* en *wij konnen*, al wordt dit laatste in het spreken gewoonlijk opgevat als een verleden tijd.

De verleden tijd *konde* wordt ook wel, vooral bij dichters, veranderd in *kost*.

Toen de sterke verleden tijd *kan*, *kan*, *kunnen*, *kunt*, *kunnen* in een tegenwoordigen was overgegaan, vormde

zich een nieuwe verleden tijd. Deze verleden tijd is zwak :
konde enz.

2. *Moeten.*

De onbepaalde wijs is *moeten*.

Het tegenwoordig deelwoord is *moetende*.

Het verleden deelwoord ontbreekt.

Aantoonende wijs.

Tegenwoordige tijd.	Verledene tijd.
1 moet	1 moest
2	2
3 moet	3 moest
1 moeten	1 moesten
2 moet	2 moest
3 moeten	3 moesten

Aanvoegende wijs.

Tegenwoordige tijd.	Verledene tijd.
1 moete	1 moest
2	2
3 moete	3 moest
1 moeten	1 moesten
2 moet(et)	2 moest
3 moeten	3 moesten

De gebiedende wijs ontbreekt.

De verleden tijd heeft de *e* van den uitgang *te* verloren.

De *s* is ontstaan uit de *t* van *moet*. Deze verandering is bewerkt door de volgende *t* van *te*.

De volkomen *oe* van *moest* wisselt met de onvolkomen *oe* (*o*) af: *most*.

3. *Mogen*.

De onbepaalde wijs is *mogen*.

Het tegenwoordig deelwoord is *mogende*.

Het verleden deelwoord is *gemoogd*.

Aantoonende wijs.

Tegenwoordige tijd.

1. mag

2.

3. mag

1. mogen

2. moogt

3. mogen

Verledene tijd.

1. mocht

2.

3. mocht

1. mochten

2. mocht

3. mochten

Aanvoegende wijs.

1. moge

2.

3. moge

1. mogen

2. moget

3. mogen

1. mocht.

2.

3. mocht.

1. mochten

2. mocht

3. mochten

De gebiedende wijs ontbreekt.

Ook hier heeft de verleden tijd de *e* van den uitgang *te* verloren.

4. *Weten.*

De onbepaalde wijs is *weten*.

Het tegenwoordig deelwoord is *wetende*.

Het verleden deelwoord is *geweten*.

Aantoonende wijs.

Tegenwoordige tijd.	Verledene tijd.
1. weet	1. wist
2.	2.
3. weet	3. wist
1. weten	1. wisten
2. weet	2. wist
3. weten	3. wisten

Aanvoegende wijs.

1. wete	1. wiste
2.	2.
3. wete	3. wiste
1. weten	1. wisten
2. wetet	2. wistet
3. weten	3. wisten

Gebiedende wijs.

2^e pers. enk. weet

2^e pers. meerv. weet.

Ook hier is in den verleden tijd de *e* van den uitgang *te* weggevallen.

De *s* in *wist* wordt op dezelfde wijze verklaard als die in *moest*.

5. *Zullen.*

De onbepaalde wijs is *zullen*.

Het tegenwoordig deelwoord is *zullende*.

Het verleden deelwoord bestaat niet.

Aantoonende wijs.

Tegenwoordige tijd.	Verledene tijd.
1. zal	1. zoude
2.	2.
3. zal	3. zoude
1. zullen	1. zouden
2. zult	2. zoudt
3. zullen	3. zouden

De tegenwoordige tijd der aanvoegende wijs ontbreekt.

De gebiedende wijs ontbreekt.

De tijdsuitgang *de* wordt veelal weggelaten.

6. *Durven*, durfde, gedurfd is regelmatig zwak; de verleden tijd *dorst* is onregelmatig zwak.

7. *Gaan* (gangen) ga, ging, gingen, gegaan (gegangen).

8. *Staan* (standen) sta, stand, standen, gestaan (gestanden).

9. *Doen*, doe, deed (dede) deden; gedaan.

10. *Zijn* ontleent tot aanvulling der vervoeging vormen aan andere stammen.

De onbepaalde wijs is *zijn*.

Het tegenwoordig deelwoord is *zijnde*.

Het verleden deelwoord is *geweest*.

Onbepaalde wijs.

Tegenwoordige tijd.	Verledene tijd.
1. ben	1. was
2.	2.
3. is	3. was
1. zijn	1. waren
2. zijt	2. waart
3. zijn	3. waren

Aanvoegende wijs.

1. zij	1. ware
2.	2.
3. zij	3. ware
1. zijn	1. waren
2. zijt	2. waret
3. zijn	3. waren

Gebiedende wijs.

2^e persoon enkelv. wees.

2^e persoon meerv. weest.

Naast het verleden deelwoord *geweest* bestaat nog *ge-
wezen*, dat uitsluitend als bijvoeglijk naamwoord gebruikt
wordt.

11. *Willen* is ook een werkwoord met een opgeschoven
verleden tijd.

Deze tijd behoort tot de aanvoegende wijs.

De onbepaalde wijs is *willen*.

Het tegenwoordig deelwoord is *willende*.

Het verleden deelwoord is *gewild*.

Aantoonende en aanvoegende wijs.

Tegenwoordige tijd.	Verledene tijd
1. wil	1. wilde (wou)
2.	2.
3. wil	3. wilde (wou)
1. willen	1. wilden
2. wilt	2. wildet (woudt)
3. willen	3. wilden

Gebiedende wijs.

2^e persoon enkelv. wil.2^e persoon meerv. wilt.12. *Hebben.*De onbepaalde wijs is *hebben.*Het tegenwoordig deelwoord is *hebbende.*Het verleden deelwoord is *gehad.*

Aantoonende wijs.

Tegenwoordige tijd.	Verledene tijd.
1. heb	1. had
2.	2.
3. heeft	3. had
1. hebben	1. hadden
2. hebt	2. hadt
3. hebben	3. hadden

Aanvoegende wijs.

1. hebbe	1. hadde
2.	2.
3. hebbe	3. hadde

Tegenwoordige tijd.	Verledene tijd.
1. hebben	1. hadden
2. hebbet	2. haddet
3. hebben	3. hadden

Gebiedende wijs.

2° persoon enkelv. heb.

2° persoon meerv. hebt.

Dit werkwoord is zwak: de *d* van *had* is de eerste letter van den tijdsuitgang (*had-de*).

13. *Plegen* is regelmatig zwak in den zin van *doen*: *plegen*, *pleegden*, *gepleegd*; in den zin van *gewoon zijn* heeft het een sterken verleden tijd *plag*; of met aangevoegde *t*: *placht*.

14. *Werken* is regelmatig in *werken*, *werkte*, *gewerkt*; onregelmatig in *werken*, *wrocht*, *gewrocht*.

In beide gevallen is het zwak.

15. *Koopen*, koop, kocht, kochten, gekocht.

16. *Zoeken*, zoek, zocht, zochten, gezocht.

17. *Brengen*, breng, bracht, brachten, gebracht.

18. *Denken*, denk, dacht, dachten, gedacht.

19. *Dunken*, (dunk), docht, dochten, gedocht.

De vijf laatste werkwoorden zijn zwak en missen de *e* van den tijdsuitgang.

§ 48. *Samengestelde tijden.*

De enkelvoudige tijden zijn alleen voldoende om de werking in het tegenwoordige of in het verledene als onvoltooid voor te stellen.

Indien de werking nog anders voorgesteld moet worden, bedient men zich van samengestelde tijden.

De samengestelde tijden worden gevormd door middel van hulpwerkwoorden.

Om eene werking als voltooid in het tegenwoordige voor te stellen, gebruikt men den tegenwoordigen tijd van het hulpwerkwoord *hebben* of *zijn* met het verleden deelwoord van het bedoelde werkwoord: *ik heb gelezen, hij heeft geleerd; de visch heeft hard gekookt, de visch is gekookt.*

Deze omschrijving wordt *volmaakt verleden tijd* genoemd.

Om eene werking als voltooid in het verledene voor te stellen gebruikt men den verleden tijd van het werkwoord *hebben* of *zijn* en het verleden deelwoord van het bedoelde werkwoord: *ik had gelezen, hij had geleerd; de visch had hard gekookt, de visch was gekookt.*

Deze omschrijving heet *meer dan volmaakt verleden tijd*.

Om eene werking voor te stellen als toekomst onvoltooid in het tegenwoordige gebruikt men den tegenwoordigen tijd van het werkwoord *zullen* en de onbepaalde wijs van het bedoelde werkwoord: *ik zal schrijven, wij zullen roepen.*

Deze omschrijving heet *eerste toekomstige tijd*.

Om eene werking voor te stellen als toekomst onvoltooid in het verledene, gebruikt men den verleden tijd van het werkwoord *zullen* en de onbepaalde wijs van het bedoelde werkwoord: *ik zou gisteren schrijven, wij zouden gisteren uitgaan.*

Deze omschrijving heet *eerste verleden toekomstende tijd*.

Om eene werking voor te stellen als toekomstend voltooid in het tegenwoordige gebruikt men den tegenwoordigen tijd van het werkwoord *zullen*, de onbepaalde wijs van het werkwoord *hebben* of *zijn* en verleden deelwoord van het bedoelde werkwoord: *ik zal over een uur mijn werk verricht hebben; zij zullen reeds een heel eind gevorderd zijn; de brieven zullen nog voor den avond afgeschreven zijn.*

Deze omschrijving heet *de tweede toekomstende tijd*.

Om eene werking voor te stellen als toekomstend voltooid in het verledene gebruikt men den verleden tijd van het werkwoord *zullen*, de onbepaalde wijs van het werkwoord *hebben* of *zijn* en verleden deelwoord van het bedoelde werkwoord: *ik zou over een uur mijn werk verricht hebben; zij zouden reeds een heel eind gevorderd zijn; de brieven zouden nog voor den avond afgeschreven zijn.*

Deze omschrijving heet *tweede verleden toekomstende tijd*.

'De verledene toekomstende tijden worden ook gebruikt, wanneer de werking als voorwaardelijk wordt voorgesteld: *ik zou het koopen, indien ik geld genoeg had; ik zou het gekocht hebben, indien ik geld genoeg gehad had; maar ook de andere verleden tijden kunnen in dezelfde gevallen gebruikt worden: ik kocht het, indien ik geld genoeg had; ik had het gekocht, indien ik geld genoeg gehad had.*

Er bestaat geene reden om van voorwaardelijke tijden te spreken. In voorwaardelijke zinnen worden zoowel tegenwoordige als verleden tijden gebruikt: *ik zal het stellig*

koopen, indien ik maar geld genoeg heb; hij zal het stellig gekocht hebben, indien hij maar geld genoeg ontvangen heeft; ik koop het stellig, indien ik maar geld genoeg heb; hij heeft het stellig gekocht, indien hij maar geld genoeg ontvangen heeft.

De acht opgegeven tijden komen alle in de aantoonende wijs voer.

De aanvoegende wijs heeft vier tijden, twee tegenwoordige en twee verledene.

De gebiedende wijs heeft eenen tijd.

De onbepaalde wijs heeft vier tijden; dit zijn alle vier tegenwoordige.

Vervoeging van het werkwoord *bidden*.

Onbepaalde wijs.

Teg. tijd *bidden*

V. verl. t. *gebeden hebben*

E. toek. t. *zullen bidden*

T. toek. t. *gebeden zullen hebben*

Deelwoorden.

biddende

gebeden hebbende

zullende bidden

zullende gebeden hebben

Aantoonende wijs.

Tegenwoordige tijd.

1. ik *bid*

2.

3. hij *bidt*

1. wij *bidden*

2. gij *bidt*

3. zij *bidden*

Verledene tijd.

1. ik *bad*

2.

3. hij *bad*

1. wij *baden*

2. gij *baadt*

3. zij *baden*

Volmaakt verleden tijd.

1. ik heb gebeden
- 2.
3. hij heeft gebeden
1. wij hebben gebeden
2. gij hebt gebeden
3. zij hebben gebeden

Eerste toekomstige tijd.

1. ik zal bidden
- 2.
3. hij zal bidden
1. wij zullen bidden
2. gij zult bidden
3. zij zullen bidden

Tweede toekomstige tijd.

1. Ik zal gebeden hebben
- 2.
3. hij zal gebeden hebben
1. wij zullen gebeden hebben
2. gij zult gebeden hebben
3. zij zullen gebeden hebben

Meer dan volmaakt verl. tijd.

1. ik had gebeden
- 2.
3. hij had gebeden
1. wij hadden gebeden
2. gij hadt gebeden
3. zij hadden gebeden

Eerste verleden toek. tijd.

1. ik zoude bidden
- 2.
3. hij zoude bidden
1. wij zouden bidden
2. gij zoudt bidden
3. zij zouden bidden

Tweede verleden toek. tijd.

1. ik zoude gebeden hebben
- 2.
3. hij zoude gebeden hebben
1. wij zouden gebeden hebben
2. gij zoudt gebeden hebben
3. zij zouden gebeden hebben

Aanvoegende wijs.

Tegenwoordige tijd.

1. ik bidde.
- 2.
3. hij bidde
1. wij bidden
2. gij biddet
3. zij bidden

Verledene tijd.

1. ik bade
- 2.
3. hij bade
1. wij baden
2. gij badet
3. zij baden

Volmaakt verleden tijd.	Meer dan volm. verleden tijd.
1. ik hebbe gebeden	1. ik hadde gebeden
2.	2.
3. hij hebbe gebeden	3. hij hadde gebeden
1. wij hebben gebeden	1. wij hadden gebeden
2. gij hebbet gebeden	2. gij haddet gebeden
3. zij hebben gebeden	3. zij hadden gebeden

Gebiedende wijs.

2° persoon enkelv. bid.

2° persoon enkelv. bidt.

Ter omschrijving van de aanvoegende wijs wordt het hulpwerkwoord *mogen* gebruikt: *hij leve, hij mag leven, hij moge leven.*

Ter omschrijving van de gebiedende wijs wordt het hulpwerkwoord *laten* gebruikt: *laat ik gaan, laten wij gaan.*

§ 49.

De werkwoorden worden ten opzichte van hunne betekenis onderscheiden in *bedrijvende* en *onzijdige*.

Bedrijvende werkwoorden worden ook wel transitieve of overgankelijke genoemd, de onzijdige heeten ook intransitieve of onovergankelijke.

Een werkwoord is bedrijvend, wanneer er een lijdend voorwerp als bepaling bij kan komen.

Het werkwoord doet denken aan eene werking; het lijdend voorwerp (namelijk het woord) doet denken aan een voorwerp, eene zelfstandigheid, die ten gevolge van de

werking in een anderen toestand komt, anders gezegd: die de werking ondergaat, b. v. *eenen appel schillen*. Het woord *appel* is het lijdend voorwerp, korter: *het voorwerp*, en staat als bepaling bij het werkwoord *schillen*. *Schillen* is dus een bedrijvend werkwoord.

Een werkwoord is onzijdig, wanneer er geen lijdend voorwerp als bepaling bij kan komen: *loopen*, *groeien*, *lachen*.

Bij deze werkwoorden kan geene bepaling staan, die de voorstelling vertegenwoordigt van iets, dat geloopt, gegroeid of gelachen wordt.

Het doet er dus niet toe of het voorwerp werkelijk bij het werkwoord staat, de vraag is of het er bij kan staan. In den zin: *wij eten om een uur*, staat er geen voorwerp bij het werkwoord en toch is het bedrijvend, want de beteekenis is van dien aard, dat wij het voorwerp als verzwegen aanmerken: *wij eten om een uur* (iets dat niet genoemd wordt).

Hetzelfde werkwoord kan bedrijvend en onzijdig zijn: het werkwoord *breken* kan beteekenen in zekeren toestand brengen, dan is het bedrijvend; het kan ook beteekenen in zekeren toestand komen, dan is het onzijdig. In *de jongen breekt het touw* is *breekt* bedrijvend; in *het touw breekt* is *breekt* onzijdig.

Een bedrijvend werkwoord wordt wederkeerig, wanneer het een werking beteekent, die door denzelfden persoon uitgevoerd en ondergaan wordt: *ik noem mij*, *hij kleedt zich*, *wij verblijden ons*, *gij verheugt u*, *zij vervelen zich*.

Sommige werkwoorden komen alleen wederkeerig voor, als: *zich schamen, zich vergissen, zich beroemen, zich ontfemen, zich bezinnen, zich erbarmen.*

Zulke werkwoorden zijn noodzakelijk wederkeerig. De andere, die ook bedrijvend voorkomen, heeten toevallig wederkeerig.

De werkwoorden zijn *bedrijvend* of *lijdend*; dat is zij hebben een vorm, die als gezegde voorkomt van dengene, die de werking verricht en een anderen vorm, die als gezegde voorkomt van hetgeen de werking ondergaat: *de hond vangt den haas, de haas wordt gevangen door den hond.*

Ook van onzijdige werkwoorden bestaat een lijdende vorm: *men werkt hier druk, er wordt hier druk gewerkt.*

Er zijn dus bedrijvende en lijdende vormen van bedrijvende en onzijdige werkwoorden.

Het woord bedrijvend heeft twee beteekenissen: bedrijvend (transitief) en bedrijvend (actief).

Wil men een van beide door een vreemd woord vervangen, hetgeen zeer wenschelijk is, dan kieze men daarvoor het laatste, omdat dit het minst zal voorkomen.

De lijdende vorm of het lijdend geslacht verkrijgt men door het hulpwerkwoord *worden* en het verleden deelwoord samen te nemen.

In de samengestelde tijden van een lijdend werkwoord wordt het verleden deelwoord *geworden* meestal weggelaten: *het boek wordt gedrukt, is gedrukt, zal gedrukt worden, zal gedrukt zijn.*

§ 50.

Vervoeging van het lijdend werkwoord *verplicht worden*.

Onbepaalde wijs.

Deelwoorden.

Tegenw. t. verplicht worden	verplicht wordende
Volm. v. t. verplicht zijn	verplicht
E. toek. t. verplicht zullen worden	zullende verplicht worden
T. toek. t. verplicht zullen zijn	zullende verplicht zijn

Aantoonende wijs.

Tegenwoordige tijd.

Verledene tijd.

1. ik word verplicht	1. ik werd verplicht
2.	2.
3. hij wordt verplicht	3. hij werd verplicht
1. wij worden verplicht	1. wij werden verplicht
2. gij wordt verplicht	2. gij werdt verplicht
3. zij worden verplicht	3. zij werden verplicht
Volmaakt-verleden tijd.	Meer dan volmaakt verl. tijd.
1. ik ben verplicht	1. ik was verplicht
2.	2.
3. hij is verplicht	3. hij was verplicht
1. wij zijn verplicht	1. wij waren verplicht
2. gij zijt verplicht	2. gij waart verplicht
3. zij zijn verplicht	3. zij waren verplicht
Eerste toekomstige tijd.	Eerste verl. toekomstige tijd.
1. ik zal verplicht worden	1. ik zoude verplicht worden
2.	2.
3. hij zal verplicht worden	3. hij zoude verplicht worden

- | | |
|--------------------------------|--------------------------------|
| 1. wij zullen verplicht worden | 1. wij zouden verplicht worden |
| 2. gij zult verplicht worden | 2. gij zoudt verplicht worden |
| 3. zij zullen verplicht worden | 3. zij zouden verplicht worden |

Tweede toekomende tijd. Tweede verl. toekomende tijd.

- | | |
|------------------------------|------------------------------|
| 1. ik zal verplicht zijn | 1. ik zoude verplicht zijn |
| 2. | 2. |
| 3. hij zal verplicht zijn | 3. hij zoude verplicht zijn |
| 1. wij zullen verplicht zijn | 1. wij zouden verplicht zijn |
| 2. gij zult verplicht zijn | 2. gij zoudt verplicht zijn |
| 3. zij zullen verplicht zijn | 3. zij zouden verplicht zijn |

Aanvoegende wijs.

Tegenwoordige tijd.

- Verledene tijd.

- | | |
|-------------------------|-------------------------|
| 1. ik worde verplicht | 1. ik werde verplicht |
| 2. | 2. |
| 3. hij worde verplicht | 3. hij werde verplicht |
| 1. wij worden verplicht | 1. wij werden verplicht |
| 2. gij wordet verplicht | 2. gij werdet verplicht |
| 3. zij worden verplicht | 3. zij werden verplicht |

Volmaakt verleden tijd.

Meer dan volmaakt verl. tijd.

- | | |
|-----------------------|------------------------|
| 1. ik zij verplicht | 1. ik ware verplicht |
| 2. | 2. |
| 3. hij zij verplicht | 3. hij ware verplicht |
| 1. wij zijn verplicht | 1. wij waren verplicht |
| 2. gij zijt verplicht | 2. gij waret verplicht |
| 3. zij zijn verplicht | 3. zij waren verplicht |

Gebiedende wijs.

2^o persoon enkelv. word verplicht.

2^d persoon meerv. wordt verplicht.

§ 51.

Werkwoorden, die de vormen bezitten, welke aanduiden of het gezegde den spreker, den hoorder of een ander betreft, zijn *persoonlijke* werkwoorden.

Werkwoorden, die deze vormen of personen missen, zijn *onpersoonlijk*. Het werkwoord *regenen* komt nooit in den eersten of tweeden persoon voor, nooit in den derden persoon meervoudig, het komt alleen in den derden persoon enkelvoudig voor: het is dus onpersoonlijk.

De onpersoonlijke worden verdeeld in *wezenlijke* en *schijnbare*.

Eigenlijk treft deze onderscheiding meer het woord *het*, dat voor het werkwoord geplaatst is. Heeft dit *het* eene geheel onbepaalde beteekenis, zoodat er geene andere woorden voor in de plaats gesteld kunnen worden, dan heet het werkwoord *wezenlijk onpersoonlijk*. Kan echter dit *het* vervangen worden door een bepaald onderwerp, dan heet het werkwoord *schijnbaar onpersoonlijk*: in *het regent* is *regent* *wezenlijk onpersoonlijk*, in *het schijnt dat hij gelijk heeft*, *het past u te zwijgen*, zijn *schijnt* en *past* *schijnbaar onpersoonlijk*, want men kan zeggen *dat hij gelijk heeft schijnt*; *zwijgen past u*.

De onpersoonlijke lijdende werkwoorden zijn alle *wezenlijk onpersoonlijk*: *er wordt hier veel gewandeld*; *over die zaak wordt druk gesproken*.

§ 52. *Bijwoorden.*

De woorden *hier, daar, overal; ooit, thans, steeds; stellig, misschien, noodzakelijk; zeer, heel, zoo; openlijk, blindelings*, zijn woorden, die tot de zevende afdeeling behooren.

Zij doen de plaats, tijd of wijze van eene werking kennen, den graad van eene hoedanigheid, hoeveelheid of werking, en de wijze, waarop onderwerp en gezegde verbonden zijn.

Zij komen dus altijd als bepalingen voor en vermelden dan iets bijzonders òf van eene werking, òf van eene hoedanigheid, òf van eene hoeveelheid, òf van de zoogenaamde koppeling.

Bijwoorden zijn woorden, die bepalingen beteekenen van iets, dat niet als eene zelfstandigheid wordt voorgesteld.

Het zijn onverbuigbare woorden, meestal van andere woorden gevormd.

Geheele uitdrukkingen worden onder den naam van bijwoordelijke uitdrukkingen tot deze afdeeling gebracht: *uitermate (uit (d)er mate), achterwege, wijd en zijd, van liever lede, heinde en ver.*

Woorden, die tijdelijke of plaatselijke betrekkingen beteekenen en gewoonlijk door een zelfstandig naamwoord of voornaamwoord gevolgd worden, zijn voorzetsels, maar worden bijwoorden, wanneer het volgende zelfstandige woord weggelaten wordt: *het regent in de kamer, het regent in; wij gaan uit de stad, wij gaan uit; in en uit* zijn eerst voorzetsels, dan bijwoorden, en kunnen als

zoodanig met werkwoorden samengesteld worden, *inrege-
nen, uitgaan.*

De bijwoorden worden onderscheiden in bijwoorden:
1. van plaats, 2. van tijd, 3. van modaliteit, 4. van graad,
5. van hoedanigheid.

1. Bijwoorden van plaats zijn:

*achter, voor, boven, onder, beneden, buiten, binnen, na,
nabij, dichte bij, ver* (bij dichters ook *veer*), *waar, daur,
ginds, ginder, hier, overal, nergens, ergens, heinde en ver,
wijd en zijd, rondom, heen, henen, voort, af, op.*

2. Van tijd:

*ooit, nooit, immer, nimmer, altijd, altoos, nu, toen, toen-
maals, thans, weleer, voorheen, later, vroeger, heden, mor-
gen, gisteren, dikwijls, dikwerf, vaak, zelden, soms, som-
tijds, telkens, doorgaans, zooveen, straks, strakjes, terstond,
aanstonds, weldra, dra, dadelijk, bijna, bijkans, haast, van
liever lede, allengs, allengskens, vervolgens.*

3. Van modaliteit:

d. i. die de verbinding van onderwerp en gezegde be-
palen: *niet, wel, zeker, stellig, degelijk, misschien, wellicht,
waarschijnlijk, noodwendig, noodzakelijk.*

4. Van graad:

zeer, heel, hoe, net, zoo, zus, enz.

5. Van hoedanigheid:

worden op verschillende wijzen van bijvoeglijke naam-
woorden gevormd, bijv.: *krachtig-lijk, eigen-lijk, open-lijk,
korte-lings, blinde-lings, recht-s, link-s, hoogst-ens, minst-
ens, enz.*

In veel gevallen is het moeilijk het bijwoord van het bijvoeglijk naamwoord te onderscheiden. In *hij heeft mooi geschreven, zij groeten vriendelijk, zij zingen vroolijk en opgewekt*. Zijn de bijwoorden *mooi, vriendelijk, vroolijk* en *opgewekt* niet onderscheiden van de gelijkkluidende bijvoeglijke naamwoorden. *Mooi* is eigenlijk de hoedanigheid van het schrift, *vriendelijk, vroolijk* en *opgewekt* van de personen, die groeten of zingen; de woorden worden hier echter gebruikt om de hoedanigheid der werkingen te beteekenen en zijn daarom bijwoorden. Het bijwoordelijk achtervoegsel *e*, dat anders het onderscheid duidelijk zou maken, wordt zeer zelden meer aangetroffen b. v. nog in *dichte bij*. Een ander bijwoordelijk achtervoegsel *lijk* wordt ook veelal weggelaten: *wij liepen snel*, niet *snellijk*.

De bijwoorden *hier, daar* en *waar* worden met voorzetsels, die bijwoorden geworden zijn, samengesteld: *hierin*.

§ 53. Voorzetsels.

De woorden *in, op, bij, voor, na* behooren tot de achtste afdeeling. Zij beteekenen plaatselijke, tijdelijke of andere betrekkingen.

Gewoonlijk worden zij door een zelfstandig naamwoord of voornaamwoord gevolgd: *op het land, bij hem*. Valt het zelfstandig naamwoord of voornaamwoord weg, dan wordt het voorzetsel een bijwoord.

Voorzetsels zijn woorden, die plaatselijke, tijdelijke of andere betrekkingen beteekenen en met een zelfstandig

naamwoord of voornaamwoord ééne uitdrukking vormen: *in het schip, op het dak, bij haar, voor u, na dezen.*

In onze taal, komen als voorzetsels voor: *aan, achter, bij, door, in, jegens, met, na, om, onder, op, over, te, tegen, tot, tusschen, uit, van, voor, zonder.*

Nog andere woorden worden als voorzetsels gebruikt: *aangaande, behalve, behoudens, beneden, betreffende, bezijden, boven, gedurende, krachtens, langs, luidens, naast, nevens, benevens, niettegenstaande, nopens, omstreeks, ontrent, ongeveer, ondanks, sedert, sinds, spijt, tijdens, trots, volgens, wegens.*

§ 54. Voegwoorden.

De woorden *want, en, doch, omdat, dewijl* behooren tot de negende afdeeling.

Zij dienen om zinnen of gelijke bestanddeelen van zinnen aan elkander te verbinden: *ik kan het u niet zeggen, want ik weet het niet; dag en nacht wisselen geregeld met elkander af; ik geloof het, omdat gij het zegt.*

Voegwoorden zijn woorden, die dienen om zinnen of gelijke bestanddeelen van zinnen met elkander te verbinden.

Zij worden in verscheidene soorten verdeeld. Dienen zij om hoofdzinnen aan elkander te verbinden, dan heeten zij *samenschikkend*; dienen zij om bijzinnen aan hoofdzinnen te verbinden, dan zijn zij *onderschikkend*.

Hoofdzinnen kunnen bijeengevoegd worden: *de storm loeide en de huizen dreunden op hunne grondvesten; het scheen wel natuurlijk dat de koning zijnen broeder ondersteunen zou,*

ook had hij hem zulks beloofd. De voegwoorden, die dan gebruikt worden, heeten *aaneenschakelend*.

De zinnen kunnen op eene wijze verbonden worden, waaruit blijkt, dat hetgeen in den eenen gesteld wordt, dat wat in den anderen wordt gezegd, buitensluit: *hij zal dit huis laten verbouwen of hij zal een ander koopen. Een driehoek is rechthoekig of scheefhoekig.* De voegwoorden, die in dat geval gebruikt worden, zijn *scheidend*.

De volgende zin kan eene tegenstelling of tegenwerping bevatten van hetgeen in den vorigen gezegd is: *Dit is geen beleid, maar het uitwerksel van kwalijk bestierden naijver. Trien ging hem niet te ontmoet, integendeel zij verborg haar aangezicht tegen eenen boom en snikte hoorbaar.* De voegwoorden, die dan gebruikt worden, zijn *tegenstellend*.

De volgende hoofdzin kan de reden bevatten van hetgeen in den vorigen gezegd is: *Ik ken dit boschje, want wij hebben er gisteren avond hout voor u gehaald. Heb toch een beetje geduld met mij, ik doe immers al wat ik kan om u en mijne meesters te believen.* De voegwoorden, die dan gebruikt worden, zijn *redengevend*.

De volgende zin kan een besluit bevatten, dat uit het gestelde in den vorigen getrokken is: *Wat eenvoudig is, is natuurlijk, dus ook gemakkelijk, los en ongedwongen. Dit bergpad is de kortste, doch ook de gevaarlijkste der twee wegen: ik raad u derhalve het andere te nemen.* De voegwoorden, die dan gebruikt worden, zijn *besluitend*.

De bijzinnen, die de dienst van een bijwoord of eene

bijwoordelijke uitdrukking doen, beginnen met onderschikkende voegwoorden.

Deze voegwoorden zijn, evenals de bijzinnen: *voorwaardelijk, toegevend, doelaanwijzend, tijdbepalend, of redengevend.*

De vergelijkende bijzin begint met een *vergelijkend* voegwoord.

1. De aaneenschakelende (copulatieve) voegwoorden zijn: *en, ook, zoowel, als, ook.* Tot deze soort zijn ook te brengen de voegwoordelijk gebruikte uitdrukkingen: *alsmede, daarenboven, desgelijks, insgelijks.*

2. De scheidende (disjunctieve) zijn: *of, noch, of — of, hetzij — of, noch — noch.*

3. De tegenstellende (adversatieve) zijn: *maar, doch, edoch, echter, toch, evenwel, nogtans, niettemin, onder-tusschen.*

4. De redengevende (causatieve) zijn: *want, daarom; — omdat, daar, dewijl, wijl, vermits, overmits, nademaal, naardien.*

(De beide eerste redengevende zijn samenschikkend, de volgende zijn onderschikkend).

5. De besluitende (conclusieve) zijn: *dus, zoodat, derhalve, vandaar, dat, weshalve.*

6. De voorwaardelijke (conditionale) zijn: *als, indien, zoo, wanneer, men, ingevalle, tenzij, tenware, mits.*

7. De toestemmende (concessieve) zijn: *ofschoon, schoon, of, hoewel, alhoewel, al, hoezeer.*

8. De doelaanwijzende (finale) zijn: *opdat, dat, ten einde.*

9. De tijdbepalende (temporale) zijn: *toen, als, wanneer, even, terwijl, zoodra, dat, voor, voordat, tot, totdat, sedert, sinds, eer, eerdat.*

10. De vergelijkende (comparatieve) zijn: *als, zooals, evenals, gelijk, dan.*

11. De grammatisch verbindende (declaratieve) zijn: *dat, of.*

§ 55. *Tusschenwerpsels.*

Tusschenwerpsels zijn klanken zonder bepaalde beteekenis, die men uitbrengt bij zekere gewaarwordingen.

De gebruikelijkste zijn: *ach! och! o! ei! ha! ba! foei! ho! hei! heisa!*

Men brengt tot deze afdeeling ook klanknabootsingen, als: *tiktak! pief, paf, poef! bom! plomp! bom, bam! krikkrak!*

Ook andere rededeelen worden in sommige gevallen ten onrechte als tusschenwerpsels beschouwd, bijv.: *voort! weg! marsch! stil! kom, kom! kom aan!*

DERDE HOOFDSTUK.

§ 56. *Woordvorming.*

De woordvorming leert de wijze kennen, waarop van bestaande woorden nieuwe gevormd zijn.

De woorden *riendschap* en *huisvriend* hebben beide hetzelfde bestanddeel: *riend*. *Huisvriend*, bestaat uit twee woorden, die tot een verbonden zijn; dit woord is samengesteld. In *riendschap* heeft men slechts één woord *riend*, daarbij nog een deel *schap*, dat geen woord is, omdat het alleen geene beteekenis heeft. Dit *schap* is een achtervoegsel en het woord *riendschap* is een afgeleid woord. Nadere voorbeelden van afgeleide woorden zijn: *iefdeloos*, *dankbaar*, *drinker*, *achting*.

De afleiding heeft dus plaats door aanhechting van zekere letters of lettergrepen.

Het woord, waarvan een ander woord afgeleid is, heet *grondwoord*. Aldus zijn *riend*, *iefde*, *danken*, *drinken* en *achten* de grondwoorden van de afgeleide *riendschap*, *iefdeloos*, *dankbaar*, *drinker*, *achting*.

Een grondwoord kan reeds afgeleid zijn; of, wat hetzelfde zegt, van een afgeleid woord kan door nieuwe aanhechting weder een woord afgeleid worden: *riendschappelijk*, *iefdeloosheid*.

De samenstelling heeft plaats door de vereeniging van twee woorden. *Vriend* en *huis* leverden *huisvriend* op. De beide woorden, waaruit het samengestelde woord bestaat, heeten de leden der samenstelling.

Het eene lid wordt door het andere bepaald, zooals blijkt uit *huisvriend*, *echtvriend*, *academievriend*, waarin telkens het woord *vriend* door het voorgaande bepaald wordt.

Een lid der samenstelling kan zelf samengesteld wezen: *riviervischmarkt* bestaat uit twee leden *markt* en *riviervisch*: *riviervisch* bestaat uit *visch* en *rivier*; — ook kunnen de beide leden samengesteld zijn: *overgangstijdvak* bestaat uit de leden *tijdvak* en *overgang*; *tijdvak* bestaat weder uit de leden *vak* en *tijd* en *overgang* uit de leden *gang* en *over*.

Het is niet juist, te stellen dat *riviervischmarkt* uit drie en *overgangstijdvak* uit vier woorden bestaat.

§ 57.

Men spreekt bij de woorden van *wortels* en *stammen*.

De woorden *staan*, *stand*, *stond*, *stad*, *stede*, *steeds*, *gestadig* hebben denzelfden wortel.

De stammen *spraak*, *sprak*, *spreek*, *spraak*, *(ge)sprek*, *spreuk* zijn van denzelfden wortel gevormd.

De wortel is in onze taal hoogst zelden in zijne oorspronkelijke gedaante zichtbaar. Meestal heeft de klinker van den wortel regelmatige veranderingen ondergaan.

Bij de sterke werkwoorden hebben *klankoverwisselingen* plaats: *spreek*, *sprak*, *spraak*, *sprook*.

Ook door klankwijziging (zie § 2.) kan de klinker van den wortel veranderd zijn: *spreuk*.

Een ander voorbeeld, hoe uit denzelfden wortel stammen ontspringen, welke zich door klankverwisseling en klankwijziging onderscheiden, leveren de werkwoordelijke vormen *vlieg*, *vloog*, *vlogen*, naast de naamwoordelijke *vlieg*, *vleug(el)*, *vlug*.

§ 58.

Woorden, die rechtstreeks van den wortel zijn gevormd, heeten *stamwoorden*; die door aanhechting van letters of lettergrepen van andere woorden afgeleid zijn heeten *afgeleide*.

Gewoonlijk noemt men alle woorden, die geene stamwoorden en oock niet samengesteld zijn, *afgeleide* woorden.

§ 59.

De achtervoegsels, die gebruikt worden om afgeleide zelfstandige naamwoorden te vormen zijn: 1. *aar*, 2. *aard*, 3. *age*, 4. *and (end)*, 5. *de*, 6. *dom*, 7. *te (e)*, 8. tweeerlei *el*, 9. *elijn*, 10. *(e)ling*, 11. *er*, 12. *es*. 13. *enaar*, 14. *eel*, 15. *heid*, 16. *ier*, 17. *ij*, 18. *ik*, 19. *in*, 20. tweeerlei *ing*, 21. *je*, 22. *ke*, 23. *m*, 24. *nis*, 25. *schap*, 26. *sel*, 27. *sem*, 28. *st.*, 29. *ster*, 30. *t*.

Deze achtervoegsels worden achter zelfstandige naamwoorden, bijvoeglijke naamwoorden of werkwoorden gevoegd, zooals uit de volgende voorbeelden blijkt:

1. *Dienaar, leeraar, teekenaar, goochelaar, zondaar, Leidenaar, Brusselaar.*

2. *Dronkaard, veinsaard, wreedaard, grijsaard, rijkaard, gierigaard, lafaard.*

3. *Plantage, stoffage, strijkage, bosschage, stellage.*

4. *Heiland, vijand, (vriend).*

5. *Kunde, liefde.*

6. *Hertogdom, priesterdom, adeldom, menschdom, heiligdom, rijkdom, eigendom.*

7. *Diepte, hoogte, breedte, grootte, duurte, koude, geboomte, gedierte, gevogelte, gebergte, sterfte, gedachte, geboorte.*

8. *Teugel, vleugel, sleutel, beugel, stekel, hevel, lepel, schepel, eikel, bundel, druppel, kruimel, kneukel.*

9. *Maagdelijn, oogelijn.*

10. *Schepeling, dorpeling, stedeling, schipbreukeling, gunsteling, kloosterling, nieuweling, vreemdeling, jongeling, lieveling, eersteling, volgeling, stervoeling, drenkeling, leerling, kweekeling; grondeling, gieteling, hokkeling, zilverling, krakeling.*

11. a) *Zanger, dader, ridder, Nederlander, Zwitser, Oostenrijker, speler, snoeper, maker, danser, snijder, dichter, schepper, vinder, verver, kater, doffer.*

b) *blaker, snuiter, stoffer, lichter, klopper, gieter, stuiter.*

12. *Zangeres, danseres, zondares, dienaars, prinses.*

13. *Tollenaar, schuldenaar, Hagenaar.*

14. *Houweel, tooneel, kasteel.*

15. *Godheid, menschheid, goedheid, schoonheid, vrij-*

heid, wijsheid, vroomheid, dapperheid, dwaasheid, waardigheid, vroolijkheid, meerderheid, geestelijkheid.

16. *Herbergier, koetsier, tuinier, gaardenier, hovenier, valkenier.*

17. *Voogdij, bakkerij, huichelarij, vleierij, reederij, vischerij, kleedij, maatschappij, heerschappij, hoovaardij, koopvaardij, dieverij, afgoderij, landerij, boekerij, zotternij, slavernij.*

18. *Vuilik, stommerik.*

19. *Koningin, gravin, hertogin, waardin, heldin, reuzin, wolvin, ezelin, leeuwin, berin.*

20. *Karoling, Westfaling, Vlaming, hemeling, koning, bunzing, schelling, penning, zuring, honing, — belegering, daling, wandeling, bedenking, scheiding, redding, achting, woning, stalling, zitting.*

21. *Mandje, kindje, katje, oogje, stokje, lachje, streepje, lijfje, glaasje, stoeltje, veulentje, vuurtje, vrouwtje, koetje, kettinkje, schellinkje.*

22. *Manneken, kindeken, huisken, jongskén, boekskén.*
(De *n* van dit achtervoegsel kan ook weggelaten worden).

23. *Galm, molm, walm, bloem.*

24. *Droefenis, geheimenis, duisternis, gelijkenis, vuilnis, gebeurtenis, gedachtenis, gestellenis, bekentenis, lasenis, begrafenis, vergiffenis, hindernis, getuigenis.*

25. *Blijdschap, beterschap, gramschap, gemeenschap, balingschap, vreemdelingschap, landschap, graafschap, priesterschap, koningschap, meesterschap, vaderschap, gezelschap, genootschap, manschap, vriendschap, vijandschap, wetenschap, nalatenschap.*

26. *Maaksel, schepsel, baksel, overblijfsel, zaagsel, schijnsel, deksel, voedsel, beletsel.*
27. *Bloesem, deesem (deegsem), bliksem.*
28. *Kunst, gunst, winst, vangst.*
29. *Speelster, schrijfster, spinster, naaister, bestuurster.*
30. *Macht, wacht, gracht (graft).*

§ 60.

De achtervoegsels, die gebruikt worden om bijvoeglijke naamwoorden te vormen, zijn: 1. *achtig*, 2. *áchtig*, 3. *baar*, 4. *el*, 5. *en*, 6. *haftig*, 7. *ig*, 8. *eng*, 9. *lijk*, 10. *loos*, 11. *sch*, 12. *zaam*.

1. *Steenachtig, bergachtig, houtachtig, groenachtig, blauwachtig, snoepachtig, praatachtig, beuzelachtig, schrikachtig.*

2. *Woonáchtig, deeláchtig, vreesáchtig, twijfeláchtig, schaamáchtig.*

3. *Dankbaar, vruchtbaar, schijnbaar, wonderbaar, manbaar, gangbaar, deelbaar, vatbaar, denkbaar, bruikbaar, hoorbaar, onuitvoerbaar, drinkbaar, eetbaar, onuitwisselbaar, onmiskkenbaar.*

Aanm. *Openbaar* en *middelbaar* zijn samenstellingen.

4. *Schamel, wankel.*

5. *Gouden, zilveren, houten, ijzeren, steenen, papieren, stalen.*

6. *Heldhaftig, manhaftig, krijgshaftig.*

7. *Machtig, kundig, behoestig, viervoetig, lastig, lus-*

tig, zonnig, vurig, vochtig, handig, smerig, goedig; eenig, levendig, begeerig, nalatig, bevallig, innig, nederig, nietig.

8. *Stooterig, slaperig, klevendig, beverig, winderig, weelderig, zangerig.*

9. *Menschelijk, goddelijk, vrouwelijk, heerlijk, zedelijk, natuurlijk, eerlijk, vreeselijk, gevaarlijk, ziekelijk, ouwerlijk, wekelijk, liefelijk, geloofelijk, sterfelijk, hinderlijk, onmetelijk, mogelijk, onophoudelijk, innerlijk, achterlijk, uiterlijk.*

10. *Hopeloos, eerloos, trouweloos, belangeloos, vaderloos, liefdeloos, hulpeloos, goddeloos, vruchteloos, krachteloos, stoorloos, reddeloos.*

11. *Aardsch, vaderlandsch, lakensch, slaafsch, hemelsch, daagsch, steedsch, hoofdsch, Zweedsch, Geldersch, Engelsch, Fransch, Poolsch, Vlaamsch, Nederlandsch, Russisch, Pruisisch, nieuwmoudsch, afgodisch, speelsch, gindsch, vergeefsch, dagelijksch, linksch, onderhandsch, buitendijksch.*

12. *Dengzaam, heilzaam, langzaam, gemeenzaam, eenzaam, leerzaam, gehoorzaam, buigzaam, spaarzaam, verdraagzaam, arbeidzaam.*

§ 61.

De achtervoegsels, die gebruikt worden om telwoorden te vormen, zijn 1. *tig* en 2. *lijf*, die, welke dienen om ranggetallen af te leiden zijn 3. *de* en 4. *ste*.

1. *Twintig, dertig, veertig, vijftig.*

2. *Elf (eenlif), twaalf (tweelif).*
3. *Tweede, derde, vierde, vijfde, zesde.*
4. *Achtste, twintigste, honderdste, duizendste.*

Eerste is door middel van hetzelfde achtervoegsel *ste* van het bijwoord *eer* afgeleid.

§ 62.

De sterke werkwoorden zijn stamwoorden, op enkele na, die sterk zijn geworden, zooals *zenden, schenken, prijzen*.

De zwakke zijn alle afgeleid; sommige rechtstreeks, andere door middel van een achtervoegsel: *ploeg* is een zelfstandig naamwoord, in *ik ploeg* is het een werkwoord. Dit werkwoord *ploeg* is zonder eenig achtervoegsel van het zelfst. naamw. *ploeg* gevormd. De onbepaalde wijs *ploegen* heeft een uitgang *en*; een uitgang mag niet met een achtervoegsel verward worden.

Een uitgang is hetgeen men aan een onverbogen woord hecht om een anderen vorm van hetzelfde woord te verkrijgen: *en* van de onbepaalde wijs staat gelijk met de *t* van den 3den pers. enk. v. d. teg. tijd der aant. wijs, met de *e* van de aanv. wijs, enz.

Een achtervoegsel is hetgeen men aan een stamwoord hecht om er een ander woord van te vormen.

Sommige werkwoorden worden rechtstreeks van zelfstandige naamwoorden, bijvoeglijke naamwoorden, andere werkwoorden of bijwoorden afgeleid.

1. *Visch — visschen, wapen — wapenen, beitel —*

beitelen, weide — weiden, akker — akkeren, ploeg — ploegen.

2. *Sterk — sterken, warm — warmen, heel — heelen, open — openen, rechtvaardig — rechtvaardigen, week — weeken, wit — witten, tam — temmen, vol — vullen, (deze zijn bedrijvend), blauw — blauwen, rijp — rijpen, vlot — vlotten, groen — groenen, grijs — grijzen (deze zijn onzijdig).*

3. *Zitten, zat, zetten; liggen, lag, leggen; drinken, drank, drenken; varen, voer, voeren; lijden, leed, leiden; zwig, zoog, zoogen.*

4. *Uit — uiten, in — innen, opper — opperen, neder — (ver)nederen.*

De achtervoegsels, die gebruikt worden om werkwoorden te vormen zijn 1. *ig*, 2. *el*, 3. *er*, 4. *eer(en)*.

1. *Steen — steenigen, kruis — kruisigen, vergift — vergiftigen, eed — (be)eedigen, vast — vestigen, rein — reinigen.*

2. *Trappen — trappelen, schuiven — schuifelen, dompen — dompelen, bilden — bedelen, praten — pruttelen, sneven — sneuvelen.*

3. *Beven — bibberen, stooten — stotteren, klappen — klapperen, blaken — blakeren.*

4. *Waarde, — waardeeren, trots — trotseeren, voet — voeteeren, klein — kleineeren, half — halveeren.*

§ 63.

• De achtervoegsels, die gebruikt worden om bijwoorden te

vormen zijn: 1. *e*, 2. *lijk(s)*, 3. *ling(s)*, 4. *s*, 5. *jes (tjes, pjes, kens)*, 6. *waart(s)*, 7. *(ge)wijze*.

1. *Dichte, verre, gaarne.*

2. *Waarlijk, oprechtelijk, grootelijks, dagelijks, wekelijks.*

3. *Ruggelings, mondeling, zijdelings, blindelings, kortelings, plotseling.*

4. *Reeds, anders, rechts, links, langs, deels, ondanks, doorgaans, onverwachts, vervolgens, thans (te hands), bijtijds, bijkans (bij kants).*

5. *Zoetjes, stilletjes, warmpjes, zachtkens.*

6. *Huiswaarts, stadwaarts, zijwaarts, noordwaarts, voorwaarts, achterwaarts, buitenwaarts, opwaarts.*

7. *Trapswijze, trapsgewijze, steelsgewijze.*

§ 64.

Samengestelde woorden of samenstellingen zijn zulke woorden, die door de vereeniging van twee andere woorden gevormd zijn. (Zie § 56).

Tot de samengestelde woorden worden ook gerekend de woorden, wier eerste lid *ant, be, ge, et, ont, oor, ver* of *wan* is.

Deze leden komen niet meer als woorden voor en worden ook wel *voorvoegsels* genoemd.

De samenstellingen zijn òf eigenlijk òf oneigenlijk.

De samenstellingen zijn eigenlijk bij zelfstandige naamwoorden, wanneer het eerste lid onverbogen is: *landman*,

vaderland, grootvader, bij werkwoorden, wanneer de beide leden in de vervoeging verbonden blijven: *overwegen, overweeg, overwoog, overwogen; doorgronden, doorgrond, doorgrondde, doorgrond; raadplegen, raadpleeg, raadpleegde, geraadpleegd*.

De samenstellingen zijn oneigenlijk bij zelfstandige naamwoorden, wanneer het eerste lid verbogen is: *koningskind, gravenkroon, achtenswaardig*; bij werkwoorden, wanneer de leden in de vervoeging gescheiden worden: *doorbrengen, breng door, bracht door, doorgebracht; instellen, stel in, stelde in, ingesteld; aanwijzen, wijs aan, wees aan, aangewezen*.

De oneigenlijke samenstellingen worden ook *samenkoppelingen* genoemd.

§ 65.

In samenstellingen, waarvan het tweede lid een zelfstandig naamwoord is, kan als eerste lid voorkomen: 1. een zelfstandig naamwoord, 2. een bijvoeglijk naamwoord, 3. een telwoord, 4. een werkwoord, 5. een bijwoord, of 6. een zoogenaamd voorvoegsel.

1. *Buurman, droombeeld, koebeest, rundvee, veldheer, huisdeur, dageraad, pereboom, nachtegaal, bruidgom, hagedoorn, mansgewaad, koningsbloed, zwijnshoofd, ossenkop, vorstenzoon, boerenwoning, vrouwenmuts; erekroon, harteled, besseboom, bessestruik, bessennat, bessensap, bladerkroon, kleedermaker, eierkoek, kinderkamer, kalvermarkt*.

2. *Volmaakt, eweldaad, hoogmoed, grootvorst, jongman, smaldeel, hoogeschool, wildzwijn, nieuwjaar, oudejaar.*

3. *Drietal, driesprong, driestal, tienman, negenoog, eerstgeboorte.*

4. *Schrijftafel, kenmerk, slijpsteen, spreekwoord, eetlust, leermeester, spotvogel, zwemkunst, loopjongen, dorschvloer.*

5. *Opgeld, buitenland, voordeel, nadeel, medemensch, bijnaam.*

6. *Antwoord; etgroen, etmaal; gezel, gepeupel, geloop, geboomte, gesternte, gebergte, gevogette; ontrouw, ondienst, ongeluk, onheil, ondier, onmensch, onweder, onkruid; oorkonde, oordeel, oorzaak, oorsprong; wandaad, wangeluid, wanhoop, wangedrag, wanbetaling, wanorde, wantrouwen, wangedrocht.*

§ 66.

In samenstellingen, waarvan het tweede lid een bijvoeglijk naamwoord is, kan als eerste lid voorkomen: 1. een zelfstandig naamwoord, 2. een bijvoeglijk naamwoord, 3. een werkwoord, 4. een bijwoord, of 5. een voorvoegsel.

1. *Sneeuw wit, gastvrij, honingzoet, ijzersterk, stokoud, hulpvaardig, bladerrijk.*

2. *Donkergroen, doofstom, lichtgeel, hoogrood, zwartbont.*

3. *Speelziek, leergraag, strijd lustig.*

4. *Weledel, welzalgig, volzalgig, volleerd, alwijs, almachtig, inzoet, doornat.*

5. *Onrein, onzichtbaar, onvergelijkelijk, gevlugeld, gelaarsd, gespoord, gezind.*

De telwoorden, die te zamen den naam eener hoeveelheid uitmaken, blijven gescheiden, behalve *tien* en *honderd*, die met het voorgaande woord tot één woord verbonden worden: *vijf en zeventig duizend tweehonderd acht en twintig; achttienhonderd vijf en zestig; achttien duizend tweehonderd zeventien.*

Ook bij de ranggetallen wordt dezelfde regel gevolgd.

Wanneer het telwoord, dat voor *honderd* staat, niet beteekent hoeveel honderdtallen bedoeld worden, dan wordt het er niet mede verbonden: *drie duizend honderd zes* (3106).

§ 67.

In samenstellingen, waarvan het tweede lid een werkwoord is kan als eerste lid voorkomen: 1. een zelfstandig naamwoord, 2. een bijvoeglijk naamwoord, 3. een werkwoord, 4. een bijwoord, of 5. een voorvoegsel.

1. *Raadplegen, radbraken, nachtbraken, zegeviëren, handhaven, gadeslaan, waarnemen.*

2. *Goedkeuren, hoogachten, liefhebben, schoonmaken, volhouden, volmaken, volmáken, vollobien, voldoen, volbréngen, voltrékken.*

3. *Spelevaren, spelemeien, koekeloeren, ruilebuiten.*

4. *Snelschrijven, voortgaan, weldoen, invoeren, aantrekken, uitschieten, nablijven, doorwerken, doorrijden,*

doórbreken, doórsnijden, doórzien, doórstéken, doórlézen, doorzoéken, doorloópen, doorzién, doorgrónden, misgooien, misraden, misdoen, misverstaan, misloopen, mislóen, misleiden, misrékenen, mismúken, misbruúken, mishándelen, miskénnen, misgúnnen, ómwerpen, ómstooten, ómleggen, ómloopen, ómdoen, ómkijken, ómdwalen, ómleiden, ómvúttén, ómgórdén, ómármen, ómringén, ómheinen, ómzoómen, ónderhouden, óndergaan, ónderhóuden, óndergáan, ónderhándelen, ónderscheíden, ónderzoéken, óndervrágen, óverhouden, óverblijven, óverleggen, óverschieten, óverwinnen, óverzien, óverwerken, óverschrijven, óverléggen, óverwínnen, óverzíen, óverwérken, óverdénken, óvertrédén, óvertrékken, óverhándigen, óverréden, wéderzien, wédervinden, wéderstaán, wéderhóúden.

5. Behooren, behouden, beroepen, bevragen, beschuldigen, bespreken, beweenen, belegeren, bedekken, bekleeden, bezien, bekransen, besnoeien, betreden, beschijnen, bewandelen, benemen, berooven, erkennen, ervaren, erbarmen, erlangen, geleiden, gebieden, gedoogen, herkauwen, herstellen, herwinnen, herkennen, herdenken, onthouden, ontnemen, onttrekken, ontraden, ontvangen, ontwortelen, onthoofden, onteeren, ontholsteren, vertrekken, verbannen, verjagen, verstooten, verleggen, verspringen, verkleeden, verplanten, verlossen, verzoenen, verschrikken, vervullen, verbranden, verbroederen, verkleinen, vergrooten, verminderen, verzachten, veranderen.

§ 68.

Samengestelde bijwoorden zijn: *weleer, zoolang, evenzeer, hoeveel, zooveel, nabij, vooruit, rechtuit, onderaan, bovenop, hierbij, hiervoor, daarbij, daarna, daarmede, waartoe, waarmede, overeind, bijgeval, integendeel, overluid, voorzeker, opnieuw, overal, vooral, bijeen, enz.*

Samengestelde voorzetsels zijn: *rondom, tegenover, achteraan, niettegenstaande. enz.*

Samengestelde voegwoorden zijn: *hoewel, alsmede, alsof, dewijl, indien, ingeval, daarom, daarenboven, daarentegen, bijaldien, zoowel, tenzij, tenware, enz.*

§ 69. *Het geslacht der zelfstandige naamwoorden.*

De zelfstandige naamwoorden zijn mannelijk, vrouwelijk of onzijdig.

Het geslacht der zelfstandige naamwoorden hangt af van hunne beteekenis of van hunne vorming.

Zelfstandige naamwoorden, die namen van levende wezens zijn, zijn mannelijk, indien zij mannelijke, vrouwelijk, indien zij vrouwelijke en onzijdig, indien zij jonge of onvolwassene personen of dieren beteekenen: *man* mannelijk, *vrouw* vrouwelijk, en *kind* onzijdig.

Het geslacht der levende wezens is het *natuurlijk* geslacht.

Het geslacht der woorden, dat is de wijze van verbuiging, is het *grammatisch* geslacht.

Meestal is het grammatisch met het natuurlijk geslacht in overeenstemming: een *verver* is een mannelijk wezen, het woord *verver* is mannelijk; eene *jufvrouw* is een vrouwelijk wezen, het woord *jufvrouw* is vrouwelijk.

Somtijds bestaat deze overeenstemming niet: een *wijf* is een vrouwelijk wezen, het woord *wijf* is onzijdig; alle verkleinwoorden zijn onzijdig, niettegenstaande het gedeeltelijk namen van mannelijke of vrouwelijke personen zijn: *mannetje*, *knechtje*, *dochterken*, *meisje*.

§ 70.

Wanneer een zelfstandig naamwoord de naam van een mensch of van een huisdier is, dan is het meestal duidelijk of het een mannelijk of een vrouwelijk wezen beteekent: *man*, *vrouw*; *neef*, *nicht*; *stier*, *koe*; *leeuw*, *leuwin*.

Zelfstandige naamwoorden, die wezens van dezelfde soort maar van verschillend geslacht beteekenen, zijn òf van verschillende wortels òf van denzelfden wortel gevormd.

Van verschillende wortels gevormd zijn: *man*, *vrouw*, *kind*; *ram*, *ooi*, *lam*; *stier*, *koe*, *kalf*; *hengst*, *merrie*, *veulen*; *haan*, *kip*, *kuiken*; *bok*, *geit*; *beer*, *zeug*; *woerd*, *eend*; *rekel*, *teef*; *heer*, *vrouw*.

Van éénen wortel gevormd zijn: *haan*, *hen*; *kater*, *kat*; *doffer*, *duif*; *gente*, *gans*; *neef*, *nicht*; *zondaar*, *zondares*; *koning*, *koningin*; *speler*, *speelster*.

Bij sommige diersoorten zijn, behalve de bijzondere namen voor de verschillende geslachten, nog namen, waarmee

de geheele soort genoemd wordt: *paard* is de gemeenschapelijke naam van den hengst, de merrie en het veulen; *schaap* die van den ram, de ooi en het lam; *rund* die van den stier, de koe en het kalf. Zulke gemeene namen zijn onzijdig, uitgezonderd *hond*.

Bij andere diersoorten bestaan geene verschillende namen voor de dieren van de beide geslachten. Het geslacht van het woord is dan mannelijk, vrouwelijk of onzijdig, onverschillig of het mannelijke of het vrouwelijke dier bedoeld wordt; het woord *vinck* is mannelijk, het woord *kraai* is vrouwelijk. Zulke zelfstandige naamwoorden zijn *gelijkslachtig*.

Sommige zelfstandige naamwoorden zijn namen van mannelijke of van vrouwelijke personen: *echtgenoot*, *erfgenaam*. In het eerste geval zijn zij mannelijk, in het tweede vrouwelijk.

§ 71.

Voor het geslacht, dat van de vorming der zelfstandige naamwoorden afhangt, bestaan de volgende regels:

Mannelijk zijn:

1. De afgeleide zelfstandige naamwoorden op *aard*: *luiaard*, *rijkaard*.
2. De afgeleide op *el*: *teugel*, *hevel*, *kruimel*.
3. De afgeleide op *aar*, *enaar*, *ier*, *enier*: *zondaar*, *geweldenaar*, *tuinier*, *kruidenier*.
4. De afgeleide op *er*: *dader*, *zanger*, *doffer*, *snuiter*, *stoffer*.

5. De afgeleide op het eerste *ing*, *eling*, *ik*, *erik*: *koning*, *jongeling*, *leerling*, *vuilik*, *botterik*.

6. De afgeleide op *dom*, indien ze een bezit, een goed, een stand of een staat te kennen geven: *rijkdom*, *adelddom*, *vrijdom*.

Vrouwelijk zijn:

1. De meeste afgeleide zelfstandige naamwoorden op *de*, *st*, *t*, *te*.

2. De afgeleide *ij*, *erij*, *ernij*, *heid* en het tweede *ing*.

3. De afgeleide op *schap*, die eene gesteldheid, eene verzameling van personen of zaken te kennen geven:

4. De afgeleide op *nis*, behalve *vonnis* en *getuigenis* in den zin van de afgelegde verklaring.

Onzijdig zijn:

1. De meeste afgeleide zelfstandige naamw. op *sel*.

2. De afgeleide op *dom* die een gebied, eene waardigheid of verzameling beteekenen: *hertogdom*, *vorstendom*, *pausdom*, *menschdom*, *christendom*.

3. De woorden op *schap*, die een gebied, eene waardigheid beteekenen: *graafschap*, *landschap*, *koningschap*, *priesterschap*.

4. De zelfstandige naamwoorden door middel van een zoogenaamd voorvoegsel van den stam van een werkwoord gevormd: *beleg*, *bereik*, *gehoor*, *gebouw*, *onthaal*, *ontwerp*, *verzoek*, *verdrag*.

5. De zelfstandige naamwoorden, gevormd door samenstelling van den stam van een werkwoord met de onscheidbare bijwoorden *mis*, *onder* of *over*: *misbruik*, *onderwijs*, *overleg*.

6. De verkleinwoorden, behalve die op *el*: *vriendje*, *bloempje*, *tuintje*, *jongske(n)*, *boekske(n)*, *kindeke(n)*, *vogelijns*.

7. Bijvoegelijke naamwoorden, voornaamwoorden, bijwoorden en tusschenwerpsels, wanneer ze als zelfstandige naamwoorden gebruikt worden: *het goede*, *het schoone*, *het ik*, *het heden*; *het hoe en waarom*; *het luid hoezee*.

Aanm. Als het bijvoeglijk naamwoord zelfstandig gebruikt is en een persoon beteekent, dan is het doorgaans mannelijk: *de blinde*, *de rechtvaardigen*.

8. Onbepaalde wijzen der werkwoorden als zelfstandige naamwoorden gebruikt: *het lezen*, *het werken*.

§ 72.

Er zijn nog eenige andere regels voor het geslacht.

Mannelijk zijn:

1. Namen van mannelijke wezens: *man*, *baas*, *heer*, *hengst*.
2. Namen van boomen, uitgezonderd *spar* en *linde*.
3. Namen van bergen: *de Simplon*, *de Etna*.
4. Namen van munten: *cent*, *stuiver*, *gulden*.
5. Namen van steenen: *agaat*, *robijn*, *kei*.

Vrouwelijk zijn:

1. Namen van vrouwelijke wezens: *moeder*, *vrouw*, *koel*.
2. Namen van letters en cijfers: *eene a*, *de 7*.
3. Eigennamen van schepen: *de Wassenaar*, *de Zeven Provinciën*.

Onzijdig zijn:

1. Namen van jongen van dieren: *veulen*, *lam*, uitgez. *bigge* (vrouwel.)

2. Namen van dieren, waarvan het mannetje en het wijfje een bijzonderen naam dragen: *paard*, *schaap*, uitgez. *hond*.

De samengestelde zelfstandige naamwoorden hebben het geslacht van het laatste lid der samenstelling: *huisheer* en *hooiöoer* zijn mannelijk; *brandspuit* en *vischschuit* zijn vrouwelijk; *vogelnest* en *winterhuis* zijn onzijdig.

Samenstellingen, die namen zijn van personen, zijn mannelijk als zij een mannelijk, en vrouwelijk, als zij een vrouwelijk wezen beteekenen: *brekespel*, *stokebrand*; onzijdig is *jongmensch*.

Andere uitzonderingen zijn *oogenblik* (o.), *vrouwspersoon* (o.), *tijdstip* (o.), en *kerkhof* (o.); naast *blik* (m.), *persoon* (m.), *stip* (v.) en *hof* (m.).

VIERDE HOOFDSTUK.

§ 73. *Bestanddeelen van den volzin.*

Een zin is een woord of een reeks van woorden, waardoor eene gedachte wordt uitgedrukt.

De gedachte bestaat uit de vereeniging van twee voorstellingen of begrippen: *onderwerp* en *gezegde*.

De zin bestaat uit twee woorden of groepen van woorden: *onderwerp* en *gezegde*.

Het onderwerp, als woord, kan weggelaten worden: *lees, zie*.

Het gezegde is naamwoordelijk of werkwoordelijk: *de hond is een huisdier, de hond is trouw, de hond blaft*.

Tusschen het naamwoordelijk gezegde en het onderwerp wordt meestal een vorm van het werkwoord *zijn* geplaatst.

Behalve het werkwoord *zijn* kunnen nog tusschen het onderwerp en het naamwoordelijk gezegde gevoegd worden: *worden, blijven, schijnen, heeten en lijken*.

§ 74.

Een zin is eenvoudig of samengesteld.

Een zin is eenvoudig, als er een onderwerp en een gezegde in voorkomen, of meer dan een onderwerp aan het-

zelfde gezegde, of meer dan een gezegde aan hetzelfde onderwerp verbonden zijn: *de maan schijnt, de maan en de zon schijnen, de zon verlicht en verwarmt.*

Een zin is samengesteld, wanneer hij bestaat uit twee of meer zinnen, die door voegwoorden aan elkander verbonden zijn: *gij gaat uit, maar ik blijf thuis, want het regent.*

Zinnen, die tot een samengestelden zin verbonden worden, kunnen ook zonder voegwoord naast elkander geplaatst worden. *De koe loeit, het schaap blaast, de muis piept en de hond blaft.*

Een zin is ook samengesteld, wanneer hij een anderen zin bevat, die de dienst van een enkel woord doet; *Dat ge mij eens bezocht hebt deed mij veel genoegen, of Uw bezoek deed mij veel genoegen.*

Onderwerp en gezegde kunnen bepaald of onbepaald zijn.

Wanneer of in het onderwerp, of in het gezegde, of in beide, bepalingen voorkomen, dan is de zin uitgebreid.

Een zelfstandig naamwoord of zelfstandig voornaamwoord kan als bepaling in het gezegde voorkomen: *ik zie mijnen vriend, ik zie hem, ontferm u mijner.*

Dit woord heet *voorwerp*.

Bepalingen kunnen de plaats waar, den tijd wanneer, de wijze hoe, de reden waarom, het doel waarmede iets gebeurt, doen kennen: *hij is te huis, uw vriend komt morgen, de jongen schrijft mooi, het kind schreit van pijn, de man bedelt om brood.*

De bepaling, die bij een zelfstandig naamwoord staat, wordt ook wel het *attribuut* van dat zelfstandig naamwoord genoemd.

Deze bepaling is een bijvoeglijk naamwoord, een zelfstandig naamwoord in den tweeden naamval, een voorzetsel met een zelfstandig naamwoord of een bijwoord: *de fraaie kleur, de schoone natuur; de bril der baker, bakers bril; de zegen des vaders; de liefde tot onze ouders; de vader in den hemel; de jufvrouw boven; een winter buiten.*

Een naamwoordelijk gezegde kan als bepaling bij een zelfstandig naamwoord gevoegd worden en heet dan *bijstelling*: *Alexander was koning van Macedonie. Columbus was een Genuees* (gezegde). *Columbus, een Genuees, (bijstelling) is de ontdekker van Amerika.*

§ 75. Naamvallen.

Er zijn in onze taal vier naamvallen. (Zie § 11).

De eerste naamval wordt voor het onderwerp gebruikt, of, zooals men gewoonlijk zegt, het onderwerp staat in den eersten naamval: *de winter nadert, de vogel zingt.*

Het behoeft geene herinnering, dat hier het onderwerp als woord bedoeld wordt.

Het woord, dat den aangesproken persoon beteekent, staat in den eersten naamval: *lieve vader, uwe goedheid* enz.

Het naamwoordelijk gezegde staat in den eersten naamval: *dit is mijn vriend, hij wordt de knapste jongen, ik blijf uw dienaar, zij heet Maria, dat schijnt de beste keus, dit lijkt de verstandigste raad.*

Schijnen en *lijken* worden ook van *zijn* of *wezen* gevolgd. In den eersten naamval staat ook het zelfstandig naam-

woord dat eene gesteldheid van het onderwerp beteekent en door *als* voorafgegaan wordt: *hij keert als overwinnaar weër; ik zeg dat niet als uw meester, maar als uw vriend.*

Bij alle werkwoorden, die in den bedrijvenden vorm een dubbelen vierden naamval hebben, komen twee eerste naamvallen, als ze in den lijdenden vorm worden overgebracht; *men noemt hem den vriend der jeugd, — hij wordt de vriend der jeugd genoemd.*

§ 76.

Het woord, dat een lijdend voorwerp beteekent, komt gewoonlijk als eene bepaling in het gezegde voor: *de timmerman gebruikt den beitel.*

Het lijdend voorwerp kan ook als onderwerp voorkomen en staat dan in den eersten naamval: *De beitel wordt door den timmerman gebruikt.*

Het lijdend voorwerp, dat als bepaling in het gezegde voorkomt, staat in den vierden naamval.

In plaats van de lange omschrijving „het lijdend voorwerp, dat als bepaling in het gezegde voorkomt,” gebruikt men eenvoudig het woord *voorwerp*. (Zie § 49.)

Bedrijvende werkwoorden zijn: *maken, doen, scheppen, bouwen, stichten, vervaardigen, sieren, tooien, houden, hebben, vangen, vatten, nemen, grijpen, slaan, treffen, dooden, werpen, drijven, zoeken, halen, volgen, zetten, leggen, stellen, leiden, voeren, drenken, zoogen, eten, drinken, proeven, hooren, zien, voelen, ruiken, vleien, eeren, achten, enz.*

Van onzijdige werkwoorden kunnen door het voorvoegsel *be-* bedrijvende gemaakt worden: *beweenen, beschreien, betreuren, bejammeren, beklagen, belachen, bespotten, begaan, bewandelen, bevaren, berijden, bereizen, beklimmen, bestijgen, bekruipen* van de onzijdige: *weenen, schreien, treuren, enz.*

Van andere onzijdige als *staan, gaan, zitten, komen, loopen, slapen* enz. worden, door onscheidbare samenstelling met bijwoorden als *onder, weer, voor, over*, of door voorvoeging van *ver* of *ont* bedrijvende gemaakt: *onderstaan, ondergaan, weerstaan, voorkomen, overloopen, verstaan, verslapen, ontloopen, ontgaan, ontkomen.*

Scheidbaar met bijwoorden samengesteld, kunnen deze werkwoorden bedrijvend worden: *aangaan, voorgaan, nagaan, bijstaan, uitstaan, toestaan, doorkomen, nakomen, doorloopen, oploopen, nalooopen, afloopen, uitslapen.*

Onzijdige werkwoorden kunnen als bedrijvende gebruikt worden: *een diepen slaap slapen, een akeligen dood sterven, een gezang zingen, tranen schreien, geluk ademen, kogels regenen.*

Bij sommige bedrijvende werkwoorden vindt men twee vierde naamvallen. (Zie de vorige §.) *Men noemde hem den vriend der jeugd, men noemt deze soort Escozijnschen hardsteen, al de jongens vonden het een aardigen zet van hem.*

Indien deze zinnen in den lijdenden vorm gezet worden, worden de beide vierde naamvallen door eerste vervangen: *de soort wordt Escozijnsche hardsteen genoemd.*

Sommige bedrijvende werkwoorden worden, behalve door het voorwerp, nog gevolgd door een bijvoegelijk naamwoord of deelwoord, dat de hoedanigheid van dat voorwerp uitdrukt: *ik heb hem lief, men laat hem vrij, zij brengt haar groot, wij keuren iets goed, gij betoont u naarstig, hij had den vinger opgeheven.*

Deze hoedanigheid kan een gevolg van de werking wèzen: *hij loopt zich moede, hij lacht zich ziek, wij dronken onze glazen leeg, men drukte ons bijna dood.*

Het zelfstandig naamwoord, dat bij de werkwoorden *kosten, gelden* en *wegen* en bij de bijvoegelijke naamwoorden *zwaar* en *waard* als bepaling staat, heeft den vierden naamval: *veel geld kosten, eenen daalder gelden, een pond wegen, zes korrels zwaar, eenen gulden waard.*

In den vierden naamval staan verder de zelfstandige naamwoorden, die een tijd wanneer iets gebeurt, of een tijd hoe lang iets duurt, beteekenen: *ik kom den eersten dag bij u, ik blijf den ganschen dag.*

Het zelfstandig naamwoord, dat antwoord geeft op de vraag *hoe lang* of *hoe ver*, staat in den vierden naamval: *eenen voet lang, eene mijl ver.*

Het zelfstandig, door een bijvoegelijk naamwoord, deelwoord of bijwoordelijke uitdrukking gevolgd, staat in den vierden naamval, wanneer het met het volgende eene omstandigheid beteekent, die de werking vergezelt: *hier zit natuur in rouw den doodstooi om de leden.*

Het zelfstandig naamwoord, dat als bepaling voorkomt bij de bijvoegelijke naamwoorden: *gedachtig, bewust, deel-*

achtig, kundig, gewis, gewaar, zeker, machtig, waardig, waard, schuldig, verschuldigd, veilig, gewoon, bijster, vol, zat staat in den vierden naamval.

Het zelfstandig naamwoord, dat met een voorzetsel eene uitdrukking vormt, staat in den vierden naamval: *in den avond, aan de deur.*

Uitzonderingen zijn de uitdrukkingen die met het voorzetsel *te* beginnen en zulke, in welke de oorspronkelijke naamval gebleven is: *ten dage, (te den dage), ter eere, (te der eere), in den gebede, om den broode, in aller ijl.*

§ 77.

Behalve het lijdend voorwerp kan bij een bedrijvend werkwoord nog een ander zelfstandig naamwoord voorkomen, dat eene zelfstandigheid, gewoonlijk een persoon beteekent, die niet als lijdend, maar als handelend of gewaarwordend wordt voorgesteld.

Dit zelfstandig naamwoord staat in den derden naamval: *den man eene aalmoes geven, zijnen vriend het nieuws mededeelen, eenen zieke hulp weigeren.*

Bij onzijdige werkwoorden staat het bepalende zelfstandig naamwoord of voornaamwoord in den derden naamval: *dit schijnt mij een ongeluk te wezen, die zaak valt mij tegen, dat kind slacht zijnen vader.*

Het zelfstandig naamwoord, dat als bepaling bij een werkwoord staat en den persoon beteekent, aan wien eene andere in den zin genoemde zelfstandigheid toekomt, staat

in den derden naamval: *dien armen knaap klopte het hart als een hamer, het beste paard is dien boer ontstolen.*

Het zelfstandig naamwoord, dat als bepaling voorkomt bij de bijvoegelijke naamwoorden *aangenaam, lief, dierbaar, waard, hatelijk, vijandig, smartelijk, hinderlijk, welkom, gehoorzaam, genadig, erkentelijk, dankbaar, mogelijk, gemakkelijk, moeilijk, zwaar, bekend, gelijk, overeenkomstig, gemeen, verwant, aangeboren, eigen, eigenaardig, vreemd, voordeelig, nadeelig, dienstig, bevorderlijk, nuttig, noodig, heilzaam, belangrijk, gunstig, genegen* enz., staan in den derden naamval.

De derde naamval van het persoonlijk voornaamwoord van den 1^{en} en 2^{en} persoon wordt gebruikt in zinnen als: *het is me wat te zeggen, het is je een volkje.*

Somtijds wordt de derde naamval door een voorzetsel met een vierden naamval vervangen: *mij geeft men vleesch en brood, men geeft brood en vleesch aan mij; de moeder snijdt haren zoon een boterham, de moeder snijdt een boterham voor haren zoon.*

§ 78.

Tweede naamvallen vindt men als bepalingen bij zelfstandige naamwoorden, bijvoeglijke naamwoorden en werkwoorden.

De tweede naamval, die bij een ander zelfstandig naamwoord staat, beteekent van wien iets is of afkomt: *de boeken mijns broeders, de woorden mijns broeders, de belan-*

gen der maatschappij; of het voorwerp, dat eene werking ondergaat: *de verpleging der zieken, de genezing der blindgeborene*; of het voorwerp dat eene werking verricht: *de ondergang der zon, het piepen der jongen*; of het geheel, waarvan een deel genomen is: *eene bete broods, eene som gelds, veel leeds, eenige mijner vrienden*.

De tweede naamval kan ook meestal omschreven worden. Daarvoor bezigt men den vierden naamval, door het voorvoegsel van voorafgegaan: *de boeken van mijnen broeder, de belangen van de maatschappij, de verpleging van de zieken, de genezing van de blindgeborene, de ondergang van de zon, het piepen van de jongen, eenige van mijne vrienden*. De tweede naamvallen *broods, gelds* en *leeds* kunnen in dat geval niet omschreven worden; dit kan wel gebeuren als zij eenen bepaalden zin hebben: *eene bete van uw brood, eene som van zijn geld, veel van dat leed*.

Tweede naamvallen van eigennamen worden omschreven, als zij achter de zelfstandige naamwoorden geplaatst worden: *de dood van Willem, Willems dood*.

De tweede naamval, die bij een werkwoord staat, beteekent de oorzaak van eene werking: *onzer wil hij zich erbarmen, ontferm u mijner*. Het aantal werkwoorden, die eenen tweeden naamval bij zich hebben, is klein: (*zich*) *bekommeren, (zich) erbarmen, (zich) ontfermen, (zich) aantrekken; gedenken, (zich) herinneren*. In plaats van den tweeden naamval wordt bij *zich bekommeren, zich erbarmen* en *zich ontfermen* ook eene omschrijving met *over* gebruikt. Bij *zich aantrekken* en *zich herinneren* kan de vierde naam-

val in plaats van den tweeden gebruikt worden: *ik trek mij die zaak aan, ik herinner mij uwen naam niet*. De tweede naamval, die bij *gedenken* voorkomt, kan door een vierden of door eene omschrijving met *aan* vervangen worden.

De bijvoeglijke naamwoorden, waarbij een tweede naamval kan voorkomen, zijn: *deelachtig, machtig, zeker, gewis, kundig, bewust, gedachtig, schuldig, moede, waardig, waard, vol, zat*: *der zaak kundig, des woords gedachtig, des doods schuldig*. In plaats van den tweeden kan bij deze woorden ook de vierde naamval gebruikt worden: *het leven zat*. Bij sommige kan ook eene omschrijving met *van, met* of *aan* gevoegd worden: *vol met wijn, moede van het zorgen, gedachtig aan het woord*.

Sommige tweede naamvallen beteekenen eenen tijd of eene wijze en worden *bijwoordelijk* genoemd: *'s avonds, 's winters, overrichter zake, bloots hoofds, mijns inziens*.

§ 79. De wijzen der werkwoorden.

De aantoonende wijs wordt gebruikt, wanneer iets als zeker of als werkelijk bestaande wordt voorgesteld: *de storm loeit, dit kost een stuiver, hij gaat wandelen*.

De aantoonende wijs wordt ook gebruikt, wanneer iets als onzeker of twijfelachtig wordt voorgesteld, en het onzekere of twijfelachtige door een modaal bijwoord wordt aangeduid: *hij gaat wellicht vertrekken, het wordt misschien nog mooi weer*.

§ 80.

De aanvoegende wijs wordt gebruikt, wanneer iets als wenschelijk of mogelijk wordt voorgesteld: *de Heer zegene en behoede u, het werk zij eens spoediger gereed.*

In beide gevallen kan een hulpwerkwoord van wijze gebruikt worden: *de Heer mag of moge u zegenen en behoeden, het werk moge eens spoediger gereed zijn.*

De aanvoegende wijs kan ook gebruikt worden in voorwaardelijke en toestemmende zinnen: *had hij meer zijn best gedaan, hij ware beter geslaagd; al hadde ik het niet gezegd; indien het vroeger ontdekt ware.*

De aanvoegende wijs wordt gebruikt in zelfstandige bijzinnen, die als bepaling staan bij de werkwoorden: *hopen, wenschen, begeeren, verlangen, willen, verzoeken, bidden, smeecken, bevelen, zorgen, waken* enz.: *zorg dat hem niets ontbreke.*

In dit geval kan de aanvoegende wijs door *mogen* en *zullen* omschreven worden: *ik hoop dat hij het geven mag, ik wensch dat hij herstellen zal.*

In plaats van den toekomenden tijd kan ook de tegenwoordige gebruikt worden: *ik wensch, dat hij herstelt.*

De aanvoegende wijs wordt ook gebruikt in doelaanwijzende bijzinnen: *opdat niets onze aandacht afleide, ten einde hij u hooren moge.*

§ 81.

De gebiedende wijs wordt gebruikt om te gebieden, te

bevelen, te vermanen, te raden, te verbieden, af te raden, enz.: *Jongens, houdt u stil; vriendje, zwijg zoolang.*

De eerste en derde persoon van de gebiedende wijs moeten door omschrijving uitgedrukt worden: *laat ik gaan, laten wij gaan, laat hij komen, laten zij komen.*

In plaats van de gebiedende wordt somtijds de onbepaalde wijs, somtijds het verleden deelwoord gebruikt: *binnen komen, de paarden inspannen; wat redbaar is gered, en van 't gesloopte wrak een woning opgezet.*

§ 82.

De onbepaalde wijs kan het onderwerp van den zin wezen: *spelen is zijn lust, vloeken is zonde.*

Voor deze onbepaalde wijs als onderwerp wordt door het voorzetsel *te* gevoged, wanneer zij achter het gezegde staat: *het is aangenaam in dat bosch te wandelen; het past u niet het hoogste woord te voeren.*

De onbepaalde wijs kan ook het voorwerp wezen: *hij beveelt mij hier te blijven.* In dit geval wordt zij door *te* voorafgegaan, behalve als zij voorkomt bij de werkwoorden: *kunnen, mogen, moeten, durven, willen, zullen, doen, laten, zien, hooren, voelen, leeren, helpen, komen en gaan: hij kan lezen, wij laten hem staan, ik hoor de vogelen zingen.*

Het voorzetsel *te*, dat voor eene onbepaalde wijs staat, wordt ook wel door een ander voorzetsel voorafgegaan: *deze man is niet geschikt om te werken, de hoop om rijk*

te worden, verre van te antwoorden, ik zal beginnen met u te vertellen, hij zat een half uur zonder te spreken, na wat gewacht te hebben, ontving hij een voldoende antwoord.

Dikwijls kan de onbepaalde wijs door een bijzin vervangen worden.

§ 83. *Gebruik der hulpwerkwoorden.*

De hulpwerkwoorden zijn: *hebben, wezen of zijn, zullen, worden, mogen en laten.*

De bedrijvende werkwoorden hebben in den volmaakt verleden tijd het hulpwerkwoord *hebben*, uitgezonderd *volgen, beginnen en vergeten*, die in zekere opvattingen *zijn* hebben: *ik ben hem tot aan zijn huis gevolgd, ik heb het gesprokene met aandacht gevolgd; ik ben dat sedert eene week begonnen; ik ben dat woord vergeten, ik heb mijn boek vergeten.*

De onzijdige werkwoorden hebben in den volmaakt verleden tijd het hulpwerkwoord *hebben*, wanneer die tijd eene volbrachte werking, *zijn* wanneer hij een toestand beteekent: *ik heb geloopt, ik ben gevallen; de lamp heeft gewalmd, de lamp is uitgegaan.*

De lijdende vormen der werkwoorden hebben in den volmaakt verleden tijd het werkwoord *zijn*: *hij is geslagen, de mand is geverfd, er is geschreeuwd.*

Leer- en Leesboeken voor Lager Onderwijs.

H. HEMKES Kzn.

- ONZE GEMEENTE. Leesboekje voor de scholen. 20 Cts.
ONZE WOONPLAATS. Leesboekje voor de middelste klasse.
6^{de} druk 20 Cts.
DE TAALVRIEND. Een Leer- en Leesboekje voor de scholen. 4^{de} druk 20 Cts.
TAALOEFENINGEN. Hulp- en Handboekje voor Leerlingen en Onderwijzers. 12½ Cts.

L. BRUINS.

- DE TIJD. Leesboekje voor Jonge Kinderen. 4^{de} druk. 17½ Cts.
NATUUR EN KUNST. Een Leesboekje voor de middelste klasse. 3^{de} druk 17½ Cts.
DE BESTE VRIENDEN. Een Leesboek. 2^{de} druk. 15 „
DE SPIEGEL. Leesboekje voor Kinderen . . . 17½ „

J. J. A. GOEVERNEUR.

- OOM WILLEM EN ZIJNE BUURKINDERTJES. Een Schoolboekje. 6^{de} druk 20 Cts.
TANTE DIENTJE. Een Schoolboekje. 2^{de} druk. 20 Cts.

N. VAN CALLEGOED.

- REKENBOEK ten dienste der scholen in het Koninkrijk der Nederlanden. 1^{ste} stukje, 15^{de} druk . . . 20 Cts.
2^{de} „ 8^{ste} „ . . . 20 „
3^{de} „ 4^{de} „ . . . 30 „

Voor Lager en Middelbaar Onderwijs.

F. LAGERWEY.

THEORETISCH EN PRACTISCH LEERBOEK DER ALGEBRA OF STELKUNST voor de scholen. 2^{de} druk.
2 deelen, ieder deel f 1.80.

H. HEMKES Kzn.

ALGEBRAÏSCH REKENBOEK voor de scholen, ten dienste van eerstbeginnenden. 1^{ste} deel, 6^{de} druk. . . f 1.—.
Idem, 2^{de} deel, 2^{de} druk „ 1.—.
DE OPLOSSINGEN DER VOORSTELLEN, voorkomende in beide deelen, zijn nog verkrijgbaar zoo lang de voorraad strekt. 2 deelen 90 Cts.

J. G. W. POSTEL.

VRAAGSTUKKEN OVER DE VORMLEER, met twee uitslaande platen 25 Cts.

PARLEZ-VOUS FRANCAIS?

OF

FRANSCH-NEDERDUITSCH E WINKELGESPREKKEN,
Benevens eene verzameling der meest gebruikelijke spreekwijzen en uitdrukkingen in den handel, 2^{de} druk. 75 Cts.

P. K. GÖRLITZ.

ALLEREERST FRANSCH LEESBOEKJE, 5^{de} druk. 15 Cts.

Werken over Godsdienst.

HEINRICH ZSCHOKKE.

UW HUISBOEK, 17^{de} duizend, Volkuitgave, ingen. f 1.25.
gebonden „ 1.50.

C. MEEUWSE.

GODSDIENSTIG HANDBOEK voor zeevarenden van onderscheidene standen, 3^{de} druk f 3.70.

M. KOEKOEK.

BIJBELVERZEN voor alle dagen des jaars. Een Gedenkboekje voor de Israëlitische jeugd. 30 Cts.

BEANTWOORDING DER ONBEANTWOORDE VRAGEN voorkomende in het onderwijs in de Bijbelsche Geschiedenissen, voor eerstbeginnenden 10 Cts.
Idem voor meer gevorderden 25 „

Voor Rederijkers.

HET ZEGEL,

Historische Romantische schets in 6 Tafereelen.

Prijs 80 Cents.

H. C. SCHÄRFF.

JOZEPH HEIDENRIJK,

OF

SOLDATENTROUW,

Drama in één Bedrijf naar T. L. Körner.

Prijs 40 Cents.



